

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo / ročník X. / září 2021 / cena 30 Kč

ANGELA ODCHÁZÍ, BERLÍN ZŮSTÁVÁ

Obsah

■ Úvodník

Nadčasový prezidentský duel (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
--	---

■ TÉMA: Česko za vlády Andreje Babiše

Za báječná léta s Babišem zaplatí Česko velkou daň (<i>Antonín Berdych</i>)	4
Šest věcí, které je dobré vědět o Agrofertu (<i>Petr Zenkner</i>)	6

■ Střední Evropa

EU ztrácí v Merkelové krizovou manažerku i jistotu stability (<i>Karel Barták</i>)	9
Tematický výlet do maďarské jaderné elektrárny (<i>Jan Blažek</i>)	11
Ukrajina oslavila třicítku a je v dosud nejlepší formě (<i>Michal Lebeduška</i>)	13
Donald Tusk vstoupil na minové pole (<i>Wojciech Hofmański</i>)	16
Pellegriniho Hlas a Ficův Směr: najdi deset rozdílů (<i>Marián Balázs</i>)	18
Jak je důležité uspět v Horních Rakousích (<i>Miroslav Šepták</i>)	20
Nový šéf Svobodných jde ve šlépějích Jörga Haidera (<i>Miroslav Šepták</i>)	22

■ Rozhovor

Visegrád má pro nás smysl. Měli bychom se ale občas ozvat (<i>Tomáš Fošum</i>)	23
--	----

■ Kultura

Sto let ve hvězdách se Stanisławem Lemem (<i>Lucie Zakopalová</i>)	27
Ne zcela úspěšný pokus o shrnutí polských překladů české literatury (<i>Olga Słowik</i>)	29
Česko versus industriální památky. Drama nekončí (<i>Jan Holovský</i>)	31

■ Historie

Pozapomenuté řeckokatolické oběti rudého teroru (<i>Táňa Matelová</i>)	34
--	----

■ Zraněná města

Berlín rozerval dějiny. Dnes si ho buď zamilujete, nebo utečete (<i>Helena Truchlá</i>)	36
---	----

Demokratický střed

3/2021, vydáno v září 2021, ročník X.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlický, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Demokratický střed, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Ta scéna se odehrála na začátku června 1996 a pro budoucí generace ji zvěčnili tvůrci dokumentárního filmu *Občan Havel*. Je krátce po prvních sněmovních volbách v historii samostatné České republiky. Naproti sobě sedí tehdejší prezident Václav Havel a předseda ČSSD Miloš Zeman. Oba střídavě kouří. Ostatně cigareta je nejspíše jedna z mála věcí, které je spojují. Do určité míry mají též společného rivala, sebevědomého premiéra a předsedu ODS Václava Klause.

Právě o něm se oba muži před běžící kamerou baví. Zatímco Zeman si přítomnost filmařů bezpochyby uvědomuje a přehrává, Havel působí přirozeně. Tedy nesměle, ale ve finále rozhodně. Klaus ve volbách neuspěl tak, jak se čekalo, a už je jasné, že nemá šanci sestavit většinovou koaliční vládu. Zato Zemanova opoziční ČSSD uspěla nad očekávání a řešení volebního patu se bez ní neobejde. A její předseda teď hecuje Havla, aby vůči Klausovi přitvrdil a obnovil svou vůdčí roli, které se těšil po sametové revoluci v roce 1989. Argumentuje mimo jiné tím, co by prý na Havlově místě udělal Tomáš Garrigue Masaryk. Prezident arogantního Klause příliš v lásce nemá, ale jsou v některých otázkách přirozenými spojenci. Pokušiteli Zemanovi nepodlehne a rozhodne se premiérovi zavolat, aby ho informoval o svém dalším povolebním postupu. Vzhledem k okolnostem i závěrům z předchozích schůzek mu to přijde jako férové řešení. Zeman si nechá nalít další becherovku.

Uplynulo čtvrt století a prezidentem je nyní Zeman. Po blížících se říjnových volbách dostane už třetí šanci jako hlava státu ovlivnit povolební sestavování vlády. V letech 2013 a 2017 nezaváhal a využil svého postavení k vlastním mocenským hrám. V prvním případě oddaloval nástup vlády Bohuslava Sobotky (ČSSD), a v úřadu tak držel kabinet Jiřího Rusnoka, který si po předchozím pádu vlády Petra Nečase (ODS) prosadil navzdory vůli Poslanecké sněmovny. Nešlo o zdaleka poslední ohýbání ústavy v podání Miloše Zemana. Po volbách v říjnu 2017 jmenoval premiérem svého spojence Andreje Babiše (ANO) a jeho kabinet nechal v demisi panovat tak dlouho, dokud se Babišovi nepovedlo dohodnout menšinový kabinet s ČSSD za podpory komunistů. Zeman pak v průběhu právě končícího období v rozporu se svými pravomocemi odmítl sociálním demokratům jmenovat dva navržené kandidáty na ministry. I v souvislosti s letošními volbami

prezident již dopředu naznačil, že si bude dělat, co bude chtít.

Když si vzpomeneme na jeho pětadvacet let starý rozhovor s Václavem Havlem, mohlo by se zdát, že je vlastně docela konzistentní. Už tenkrát vyznával sílu prezidentského úřadu, když tehdejší hlavě státu radil, aby ministerskému předsedovi ukázala, „kdo je učitel a kdo je žák“. Jenže už o dva roky později bylo vše jinak. Po volbách v červnu 1998 uzavřeli Miloš Zeman a Václav Klaus takzvanou opoziční smlouvu. Prvně jmenovaný se stal premiérem, druhý předsedou dolní komory. Snažili se přetvořit politický systém k obrazu svému. Prezident Havel se jejich autoritářským choutkám otevřeně postavil a některé jejich nápady zhatil, například prostřednictvím úspěšné stížnosti podané k Ústavnímu soudu. Zeman kvůli tomu na Havla tvrdě verbálně útočil. Jen těžko ho tak můžeme považovat za celoživotního zastánce silného prezidentského systému. Koneckonců jeho názorové veletoce se staly proslulými. Rozhoduje u něj mocenský instinkt a zájmy

jeho okolí, ostatní jsou v Zemanových očích jen figurky na šachovnici. Ať se jmenují Havel, Klaus nebo Babiš.

V úvodu zmiňovaná scéna je svým způsobem nadčasová. Její dva aktéři totiž dodnes hrají v české politice nezanedbatelnou roli. Václav Havel, od jehož smrti uplyne v prosinci deset let, představuje pro současný demokratický tábor symbol lepších časů. Bylo to dobře vidět na předloňských demonstracích pořádaných spolkem Milion chviliek, ale setkáváme se s tím i jinde. K prvnímu polistopadovému prezidentovi se hlásí četní voliči TOP 09, Pirátů, STAN, KDU-ČSL či ODS. V posledním případě to může vypadat paradoxně, vzpomeneme-li si na názorové třenice některých občanských demokratů právě s Václavem Havlem. Jenže staré spory už zavál čas a z paměti vystupuje hlavně prozápadní demokrat Havel. O Miloši Zemanovi nic takového říct nelze. Společně s Andrejem Babišem jsou nejvýraznějšími tvářemi úpadku české liberální demokracie, kterou postupně nahrazuje oligarchie s rozkolísanou zahraničněpolitickou orientací. O zvrát se prodemokratický tábor pokusí na začátku října. Na rozdíl od autoritářského bloku dnes nedisponuje jednoznačnými lídry. Možná i proto hraje legendární Havel takovou roli, byť nikdy stranickým vůdcem ani alfa samcem nebyl. Jeho síla evidentně spočívala v něčem jiném.

Tomáš Fošum

Demokratický střed
Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Předplatte si Demokratický střed. Roční předplatné (4 čísla) činí i s poštovným 230 Kč.

Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz.

Za báječná léta s Babišem zaplatí Česko velkou daň

Předseda hnutí ANO a současný český premiér Andrej Babiš vtrhl v roce 2013 do vysoké politiky s tím, že dosavadní vládcí země jsou neschopní a zkorumpovaní. A že jim on jako protřelý manažer a velkopodnikatel ukáže, jak se má stát řídit. Po volbách v roce 2017 byl jmenován předsedou vlády a dostal šanci své schopnosti naplno předvést. S koncem volebního období tak přichází čas na bilanci jeho kabinetu. Splnil své sliby? Co se vládě podařilo a v čem naopak neuspěla?

První menšinový kabinet premiéra Andreje Babiše (ANO) vládl od prosince 2017 bez důvěry Poslanecké sněmovny. Jeho druhý kabinet jmenoval prezident Miloš Zeman v červnu 2018, tedy až osm měsíců po říjnových volbách. Zde je pro spravedlnost nutno podotknout, že opožděný start by byl velkou komplikací pro jakoukoliv vládu. Každý kabinet totiž bývá nejsilnější ihned po volbách, jeho akceschopnost v průběhu času viditelně klesá. V tomto měla tedy druhá Babišova vláda značnou nevýhodu.

Formálně byla složena též jako menšinová, když ji vedle Babišova hnutí ANO tvořili také ministři za ČSSD. Nicméně v parlamentu se opírala o hlasy KSČM, což se nezměnilo ani poté, co komunisté v dubnu 2021 dohodu o toleranci vypověděli. Působení Babišova kabinetu ve sněmovně tak v praxi nenaráželo na problémy klasických menšinových vlád; často měl navíc v záloze hlasy hnutí SPD vedeného Tomiem Okamurou. Premiér Babiš tak mohl v parlamentu prosazovat své zájmy pomocí různých neformálních koalic. Často ani nepotřeboval hlasy svého oficiálního koaličního partnera, tedy ČSSD. Jeho nominálně menšinová vláda se v Poslanecké sněmovně těšila tak pevnému postavení, jaké jsme v dolní komoře neviděli od konce devadesátých let.

Vnější stabilita ale nevedla ke stabilitě vnitřní. Na patnácti vládních postech se celkově vystříдалo sedmadvacet osob, aniž by tento personální kolotoč doprovázela jakákoliv formální koaliční krize. Touto bilancí je naopak možné Babišovu druhou vládu zařadit mezi ty nejslabší. Časté střídání stráží bylo nejmarkantnější na resortu zdravotnictví: odvolaného ministra Adama Vojtěcha nahradili postupně tři další lidé, aby se na své místo v létě 2021 opět vrátil. Pět nominací na jediné ministerstvo, navíc během zásadní pandemické krize, je jasným svědectvím o selhání předse-
dedy vlády.

Stejně tak kriticky je nutné vidět výsledek fungování Babišovy většiny v Poslanecké sněmovně. Navzdory pevnému bloku ANO, ČSSD, KSČM a SPD nezvládala prosazovat potřebné kroky v adekvátním čase. Končící poslanci nestihli ve svém funkčním období projednat zhruba tisíc bodů, což je pravděpodobně smutný rekord dolní komory. A nejde přitom o formality, mnoho důležitých vládních předloh bylo předloženo pozdě nebo schválně brzděno. Po rozpuštění sněmovny tyto návrhy spadnou pod stůl. Tuto neschopnost nelze svádět pouze na pandemii nemoci covid-19. Na vině je především pomalost jednotlivých resortů a špatné řízení dolní komory jako takové.

Sliby splněné jen z poloviny

Důležitější než formální procesy jsou ovšem praktické výsledky. Prosadila vláda své priority tak, jak je lidem a poslancům ve svém programovém prohlášení slíbila? Je obtížné tento výsledek kvantifikovat, nicméně jedná se o zhruba polovinu bodů. A není zásadním překvapením,

Svým někdejší volebním heslem „Dálnice, dálnice, dálnice“ se hnutí ANO zase tolik neřídí.

Foto: Vlada.cz

že jde o tu z hlediska práce jednodušší a z hlediska výdajů dražší část.

Nejrůznější slevy, finanční transfery a zvyšování platů a dávek vláda realizovat dokázala. Výdaje státu rostly nejdramatičtěji za mnoho let, platy ve veřejné sféře daleko předstihly mzdy v soukromém sektoru. Záleží na úhlu pohledu, které navýšení bylo užitečné a potřebné, a které naopak zbytečně velkorysé. Například růst platů učitelů měl všeobecnou podporu, zatímco dotace na jízdné byly bezesporu čistě populistickým krokem. Podstatné je, že kvůli svému postupu vláda utratila veškeré výnosy z ekonomického růstu do roku 2020 a po pandemickém hospodářském propadu se státní rozpočet začal volným pádem přesouvat na úroveň středomořských ekonomik.

Velkou většinu kroků, jež vyžadovaly koncepční uvažování, jednání a strategický přístup, vláda nezvládla. Zejména jde o funkční důchodovou reformu, reformu sociální péče a zásadní změny v justici, jež byly ve vládním prohlášení uvedeny. Další nutné kroky pak vláda raději ani neslibovala. Významný posun nastal v oblasti digitalizace, konkrétně jde o nově zavedenou bankovní digitální identitu použitelnou v jednání s firmami i veřejnou správou. Tu však vládě a poslancům doslova vnutil soukromý sektor, který předtím dlouho čekal, zda se stát své role ujme.

Jednu z priorit představovaly výstavba infrastruktury a celkové zlepšení situace ve stavebnictví. Jde o spojitý nádoby – rostoucí administrativní náročnost stavebních procesů komplikuje život nejenom lidem a firmám, ale veřejné správě jako celku. A zodpovědnost nese vláda, respektive vládní většina ve sněmovně. Andrej Babiš sliboval nejenom masivní investice, ale i řešení problému jako takového. A jaký je výsledek?

V roce 2014, tedy před nástupem hnutí ANO na ministerstvo pro místní rozvoj, trvalo stavební řízení u nás průměrně 120 dní. Dnes to podle Světové banky činí 246 dní. Praktičtější ukázkou nárůstu byrokracie si lze představit jen těžko. Zcela nových dálnic přibýlo mezi lety 2018–2021 zhruba 110 km, což je o polovinu méně než v prvních letech po roce 2000. A tuto chybu nelze svádit na minulé vlády, protože také resort dopravy drží ANO už od roku 2014.

Potřebná legislativa byla přijata. Zákon o liniových stavbách ovšem schválil parlament až na konci září 2020, novelu stavebního zákona dokonce až v květnu 2021. Ta je navíc předmětem zásadní kritiky, neboť vytváří nový stavební superúřad, o jehož efektivitě lze už dopředu pochybovat.

Souhrnně můžeme působení Babišovy vlády popsat jako sociálně štědré období, v němž administrativa roste a ekonomika je podle zástupců zaměstnavatelů zpomalována četnými způsoby. Stát na řadu svých úkolů rezignoval a Česko v mnoha oblastech spíše stagnovalo.

Pandemie a její řešení

Vláda Andreje Babiše se ovšem musela především potýkat s pandemií nemoci covid-19. Není nutné popisovat každý krok, který učinila. A brzy budou zapomenuta i jmé-

na postav, jež se koronavirovou krizí musely zabývat: čtyři ministři zdravotnictví, tři hlavní hygieničky nebo nespočet dalších jmenovaných a odvolaných náměstků, zmocněnců, expertů a datových vědců.

Nebylo by spravedlivé vyčítat vládě úplně všechno, co se nepovedlo. Například šlo o nedostatek ochranných prostředků nebo o počáteční zaváhání při objednávce vakcín. Podobné nejisté kroky dělaly vlády i v jiných zemích a vůbec není jasné, že by jakákoliv jiná česká vláda postupovala lépe. Domácím specifíkem byly jen některé jevy. Za prvé neuvěřitelný chaos, který panoval mezi resorty, různými týmy a štáby. Zmatky doprovázela opakovaná arogance v přístupu úřadů, a to jak vůči lidem, tak vůči právnímu prostředí.

Dalším jevem byly extrémně podezřelé nákupy na úrovni vlády i celé veřejné správy. Nouzový stav, strach lidí a potřeba urychleně konat za jakoukoliv cenu, to vše je podhoubí pro vrcholně netransparentní a nelegální transakce. I když se na veřejnost dostala jen malá část problematických kauz, zpětně bude období pandemie pravděpodobně vyhodnoceno jako doba, kdy bylo možné skutečně vše.

Nejtragičtějším postojem vlády byla ovšem její absolutní ochota podřídit boj s pandemií vlastním politickým cílům. Na jejím počátku, na jaře 2020, pomohla tvrdá opatření a nemoc Česko příliš nezasáhla. Když se však začala na konci léta vracet, obávala se vláda reakce lidí před krajskými volbami a odkládala nutná opatření až příliš dlouho. Následné vlny „uvolňování“ a „zprísňování“ spojené s chaosem, nelogičnostmi a sérií skandálů pak rozložily ochotu lidí brát opatření vážně.

Výsledkem bylo zhruba čtyřicet tisíc úmrtí nad průměrnou statistickou úrovní, přičemž třicet tisíc z nich zemřelo přímo s nemocí covid-19. Česká republika se tak zařadila mezi nejhůře zasažené země světa. Nelze se vymlouvat ani na geografické podmínky, ani vinit zdravotnický systém. Ten je naopak v Česku silný a relativně efektivní, právě díky němu se podařilo zachránit mnoho životů. I tak byla cena za chaos a cynismus vlády nesmírně vysoká.

Bude-li se hledat odkaz, který Andrej Babiš, jeho ministři i další politici vládních stran za sebou zanechali, můžeme si vzpomenout na následující scénu z letošní předvolební kampaně. Moment, kdy premiér krácel po bílých křížích namalovaných protestujícími na zemi před jeho cukrárnou v Průhonicích, byl vskutku tragicky symbolický.

Hradní stíny

Hlavní oporou Babišovy vlády byla jeho vazba na prezidenta Miloše Zemana. V prezidentské volbě v roce 2018 vyslovil šéf hnutí ANO hlavě státu plnou podporu, na oplátku na Hradě získal zcela otevřené dveře. Právě s pomocí Miloše Zemana mohl premiér lépe pracovat s KSČM a SPD, prezident navíc podporoval podřízené postavení ČSSD. Zeman byl tím, kdo Babiše v mnoha krizích podpořil a na rozdíl od éry premiéra Bohuslava Sobotky (ČSSD) se zdržel zásadních útoků a střetů.

Mnozí kritici označují Babiše za politika, který Zemanovi vyhověl ve všem. Skutečnost byla spíš taková, že premiér opatrně balancoval mezi prezidentovými požadavky a politickou realitou, v níž se nacházel. Pokud se na spolupráci Zemana a Babiše podíváme transakční logikou, pak premiér z tohoto vztahu získal daleko více než prezident. A vše nasvědčuje tomu, že jejich vazby vydrží i po volbách.

Je pozoruhodné, že Zeman neustal v podpoře Andreje Babiše ani tváří v tvář vrbětické kauze. Odhalení, že výbuch muničního skladu úmyslně provedli ruští agenti, byl hlavní zahraničněpolitickou výzvou této vlády. Když vynecháme nedůstojné a nikdy nevysvětlené chování ministra vnitra Jana Hamáčka (ČSSD) kolem jeho plánované cesty do Moskvy, výsledek celé kauzy znamená pro Česko přínos. Naddimenzovaná ruská rezidentura byla rozbita a vypovězena, ruské firmy ztratily naději na dostavbu jaderných bloků a naivně pozitivní obraz Ruska už v české politice prosazují jen okrajové politické síly. Zatímco prezident Zeman dlouhé roky bojoval za dobré vztahy s touto zemí, Andrej Babiš na nich zájem neměl. I to o jejich vzájemném vztahu leccos říká.

Celá tato úvaha o fungování Babišovy vlády příliš nezmiňuje menšího koaličního partnera, sociální demokracii. Není to náhoda. ČSSD po volbách v roce 2017 váhala, zda do vlády s Babišem opřené o komunisty vstoupit. Po značném tlaku vedení na členskou základnu se nakonec rozhodla, že tak učiní. Tím ovšem popřela hodně ze svých zásad a odsoudila se k trvalému obcházení, ponižování a ztrátě důstojnosti i preferencí.

Je třeba uznat, že se ministři za ČSSD během pandemie chovali o poznání kompetentněji než jejich kolegové z ANO. A pomineme-li podivné okolnosti kauzy Vrbětice, zvládli Jan Hamáček i nový ministr zahraničí Jakub Kulháněk (ČSSD) následnou krizi vztahů s Ruskem velmi dobře. Tyto a další dílčí úspěchy ale nedokážou zakrýt celkový tragický průběh vládního angažmá sociální demokracie. Ztráta důvěryhodnosti a voličů se promítla do jejích preferencí natolik, že případný vstup do sněmovny v říjnu 2021 půjde označit za zázrak.

Není vůbec vyloučeno, že parlamentní většina, která Andreje Babiše držela doposud u moci, svou převahu po podzimních volbách v obměněném složení udrží. Tváří v tvář bilanci, jež je pro jeho vládu vrcholně nelichotivá, by to byla pro zemi špatná zpráva.

Viděno nazpět je očividné, že se Babiš soustředil jen na tři klíčové činnosti: za prvé na spolupráci s Hradem a jeho satelitními stranami ve snaze zajistit si podporu ve sněmovně. Dále využíval veřejné finance k tomu, aby uplácel potřebné cílové skupiny a uchoval si preference i do budoucna. A za třetí věnoval maximální úsilí zásahům do těch sektorů ekonomiky, v nichž sám podniká. Na skutečné promyšlené a koncepční řízení země se tak nedostalo.

Za tento přístup zaplatila Česká republika velkou daň. A pokud by ji platila i další čtyři roky, není vůbec jisté, zda takový účet unese.

Antonín Berdych

Šest věcí, které je dobré vědět o Agrofertu

„Česká republika je zadlužená firma s neschopným managementem, který navíc ještě krade“.
(Andrej Babiš, *Forbes*, 30. dubna 2013).

Žádný lepší popis osmi let působení Andreje Babiše ve vládě neznáme. Zakladatel Agrofertu a čtvrtý nejbohatší Čech, jehož majetek časopis *Forbes* odhaduje na 74 miliard korun, řekl v úvodu citovanou větu jen několik měsíců před tím, než po volbách v roce 2013 vstoupil se svým hnutím ANO do vysoké politiky.

Nevíme, jak dlouho v ní ještě sedmašedesátiletý rodák z Bratislavy a současný český premiér zůstane. Zcela jistě tu ale bude nadále jeho Agrofert, který Babiš v únoru 2017 formálně vložil do dvou svěřenských fondů, aby vyhověl zákonu o střetu zájmů a neohrozil čerpání dotací Evropské unie pro svoje firmy. Přes veškeré Babišovy řeči je Agrofert hlavním důvodem, proč zůstává v politice. Aby si přímo pojistil svůj byznys, jako to dříve dělal neformálně – nejčastěji přes politiky ČSSD, kterou později v rámci koaliční spolupráce za „odměnu“ zničil. Aby bylo jasné, o co se hraje: jen v letech 2013 až 2020 vydělal Agrofert 37,3 miliardy korun čistého.

Ukázkou Babišova vlivu již před vstupem do aktivní politiky byl třeba rok 2010. Tehdy dokázal zlobbovat 125 poslanců napříč politickými stranami, aby na poslední schůzi před volbami přehlasovali veto tehdejšího prezidenta Václava Klause, když odmítl přimíchávání biopaliv do pohonných hmot. Jejich největším dodavatelem je firma Preol, do jejíhož závodu v areálu další své chemičky Lovochemie Babiš o rok dříve investoval 1,6 miliardy korun.

Přes veškerou provázanost se státem – jež je nepochybná a viditelná pro kohokoliv, kdo ji vidět chce – je ale důležité nahlížet na Agrofert i jinak. Chemicko-potravinářská skupina je důležitou a nezpochybnitelnou součástí tužemské ekonomiky. Agrofert u nás zaměstnává skoro dvacet tisíc lidí, což je nejvíce po mladoboleslavské automobilce Škoda Auto. Vedle toho je jedním z největších majitelů zemědělské půdy v Česku. V roce 2020 ovlivněným pandemií koronaviru měl Agrofert (který tvoří více

Sídlo Agrofertu na pražském Chodově.

Foto: Wikimedia Commons/Šju

jedním ze dvou správců svěřenských fondů. Stabilní je i pozice šéfa dozorcí rady, kterým je od roku 2013 Libor Široký. Podobné je to s výkonným ředitelem koncernu Josefem Mrázem, jenž na svém postu setrvává už od roku 2011. Srovnajte si to s tím, jak se měnili Babišovi ministři během posledních osmi let. Ne nadarmo je jediným členem vlády za hnutí ANO, který působí ve funkci od roku 2014, ministr životního prostředí Richard Brabec – předtím dlouholetý ředitel chemičky Lovochemie. Díky stabilitě managementu funguje

Agrofert jako dobře promazaný stroj. Zvláště, když mu jeho skutečný šéf zajišťuje politickou podporu.

než dvě stě firem) konsolidované tržby ve výši 161 miliard korun, čistý zisk skupiny byl 3,8 miliardy korun.

Existuje šest věcí, jež bychom o Agrofertu nutně měli vědět.

1. Agrofert řídí stejní lidé

O Babišovi se v kuloárech říká, že jednou z věcí, které opravdu nemá rád, je, když se jeho podřízení smějí. To si hned začne myslet, že se proti němu něco chystá. Nejhorší noční můrou je pro něj proto společná „usměvavá“ fotka vedoucích manažerů Agrofertu. Pracovat pro Babiše určitě není jednoduché. Například proto, že nejen zřejmě trpí paranoiou, ale je to i člověk, který potřebuje rozhodovat o drobnostech. V koncernu kupříkladu podepisoval také faktury v řádu desítek tisíc korun.

Na druhou stranu Agrofert pro Babiše již skoro dekádu řídí stejní lidé. Jeho zástupcem v čele koncernu je Zbyněk Průša, jenž stojí v čele představenstva od roku 2014 a je spolu s dvorním právníkem koncernu Alexejem Bílkem

2. Bez dotací to bude Agrofert bolet

Za rok 2020 přijal Agrofert na dotacích dvě miliardy korun. Většinou jde o zemědělské dotace (1,62 miliardy korun) na hektar půdy, na něž mají firmy nárok z pozice svých vlastníků nebo toho, kdo na ní hospodaří. EU samozřejmě nepočítá s tím, že by je ve velkém získávaly obří zemědělské společnosti, jaké existují v Česku. V západní Evropě jsou naopak běžné menší rodinné farmy. Reformovaná pravidla pro tyto platby dokonce dávají členským státům možnost dotace „agrobaronům“ omezit. Pokud tedy chtějí. Asi nepřekvapí, že Česko tuto možnost nevyužilo.

Kromě pravidelných plateb využívá Agrofert ještě investiční dotace. A ty jsou mnohem kontroverznější. Kromě oprávněně zesměšňované „inovační“ linky Penamu na toustový chleba využíval Agrofert tento typ dotací EU k tomu, aby zvyšovaly jeho konkurenceschopnost vůči dalším firmám. Hlavně šlo o modernizaci chemiček. Za pozornost stojí také na Slovensku slíbená úleva na daních ve výši 58 milionů eur (asi 1,5 miliardy korun), již Babiš

Hospodářské výsledky Agrofertu (v miliardách Kč)

	2020	2019	2018	2017	2016	2015	2014	2013	2012	2011
Tržby	161	162	157,5	155,1	155,3	167,1	166,8	151,7	132,5	117,6
Čistý zisk	3,8	4,5	1,7	4,8	7,8	9,6	6,1	5,6	6	8,7

Zdroj: Agrofert

získal od vlády Roberta Fica jako pobídku pro více jak osmimiliardovou investici do chemičky Duslo Šaľa.

Může Agrofert bez dotací přežít? Pravděpodobně ano, přestože jsou dotace jedním z paliv, které roztácejí tok kapitálu v rámci Agrofertu, kde navíc mezi chemií, zemědělstvím a potravinářstvím logicky existuje vzájemná provázanost. Agrofert je určitě dostatečně velký, aby ho zastavení dotací nepoložilo, ale bolet jej to bude. Proto také Babiš s Evropskou komisí, jež jeho střet zájmů začala v posledních letech řešit a chce subvence Agrofertu zastavit, tolik bojuje.

3. Koncern snižuje zadlužení u bank

Na rozdíl od českého státu Agrofert od roku 2018 snižuje své zadlužení. Loni dluh koncernu meziročně klesl o patnáct procent na 33,8 miliardy korun. Největším věřitelem Agrofertu je Komerční banka se skoro šesti miliardami. Důvodů, proč koncern snižuje zadlužení, je několik. Agrofert je oproti státu řízený jako firma a příliš velký poměr dluhu k provoznímu zisku pro něj znamená signál, že je potřeba něco dělat. Symbolicky to vidíme v rozdílném přístupu dvou žen blízkých Babišovi. Ministryně financí Aleny Schillerové (za ANO), která bohužel nepřekročila myšlenkový obzor svého dřívějšího působení na finančním úřadě Brno-střed, a finanční ředitelky Agrofertu Petry Procházkové, jež patří dlouhodobě k nejmocnějším ženám tuzemského byznysu.

Bankéři o Babišově střetu zájmů samozřejmě od počátku vědí, Agrofert však pro ně není úplně špatným klientem. Za svoji vstřícnost navíc dostaly banky, které jsou součástí nadnárodních skupin, od Babiše odměnu. Premiér okamžitě zarazil nápad ČSSD zavést pro ně sektorovou daň. Zároveň ale může Babišův střet zájmů představovat pro bankéře stále větší potíž, protože se musejí řídit svými interními pravidly pro poskytování úvěrů (tzv. compliance). A to, že zneužíváte dotace a státní správu pro svoje obohacení, je pro banky na rozdíl od voličů ANO problém. Kvůli kauze Čapí hnízdo už třeba Agrofert nefinancuje britská banka HSBC, která dříve patřila mezi jeho hlavní věřitele.

4. Jedna chemička vládne všem

Agrofert stojí na dvou hlavních nohách. Tou první je petrochemie, kde je klenotem koncernu německá chemička SKW Piesteritz, jež vyrábí hnojiva. Babiš ji získal v roce 2002 a byla to jednoznačně jeho životní koupě. Podobně jako v 90. letech nákup dalšího výrobce hnojiv na Slovensku Duslo Šaľa. Jen tyto dvě chemičky dokážou v dobrých časech zajistit téměř polovinu čistého zisku Agrofertu. Na druhou stranu jsou závislé na tom, jak se vyvíjejí světové ceny komodit, které Babiš ovlivnit nedokáže. Pro výrobu hnojiv je třeba naprosto zásadní cena zemního plynu. Když stoupne příliš vysoko (jako je tomu celý letošní rok), znamená to pro ziskovost této části Agrofertu značnou komplikaci. Další částí holdingu je vzájemně provázané

potravinářství a zemědělství, které má mnohem větší obrat, ale i nižší marže.

5. Agrofert není jenom Česko

Těžištěm koncernu Agrofert je Česko. Andrej Babiš rád zdůrazňuje, že jeho firma tady má sídlo, zaměstnává lidi a platí daně. Ty z příjmu se ovšem v porovnání se získanými dotacemi pohybují vždy kolem nuly. Platby Agrofertu za DPH nebo zdravotní a sociální pojištění jsou určité významné, ale ostatní podnikatelé je platí taky. Každopádně, jak již bylo řečeno, nejziskovější fabrika koncernu stojí v Německu a další se nachází na Slovensku. V Maďarsku se zase Agrofert postupně propracoval na pozici jednoho z hlavních hráčů v tamním zemědělství a potravinářství. Vstřícný vztah Andreje Babiše k maďarskému premiérovi Viktoru Orbánovi je tak daný nejen tím, že jsou to oba bezskrupulózní cynici, kteří se přizívají na státech, jimž vládnou, ale také ekonomickými zájmy Babišovy firmy.

Nejnověji letos Agrofert zamířil do Chorvatska, kde koupil většinu ve významném zemědělském podniku Agromom.

Ve vztahu k zahraničí je nutné zmínit ještě jednu věc. Andrej Babiš jako podnikatel v tuzemském zemědělství netrpí přílišnou láskou k Polsku, jehož zemědělský a potravinářský sektor je pro Agrofert velkým konkurentem. A na jeden stát má současný český premiér vysloveně negativní vzpomínky, a to na Čínu. Přerovskou chemičku Precheza vyrábějící široce používanou titanovou bělobu tam totiž její čínský partner podvedl a Agrofert musel odepsat přes miliardu korun. Precheza se z Číny potichu stáhla v roce 2016, zrovna když vrcholila prezidentem Milošem Zemanem prosazovaná snaha udělat z Česka prostor pro čínské investice v EU.

6. Nemá jednoznačného nástupce

Babiš si zřejmě podobně jako každý „self-mademan“ myslí, že je nesmrtelný. Navíc kvůli tomu, že mu od mládí chybí slezina, musí dodržovat zdravější životní styl. Premiérovi je ale sedmašedesát, což znamená, že už by mohl být dva roky v důchodu. Má celkem čtyři děti se dvěma ženami. Syn z prvního manželství Andrej Babiš mladší proti otci nyní tvrdě vystupuje. Synovi z druhého manželství Frederikovi je sedmnáct let. O podnikatelských ambicích jeho dcer není nic známo. Nástupce se tedy nerýsuje. Babiš zřídil v roce 2013 pro rodinu investiční skupinu Hartenberg, kam vložil na investice 200 milionů eur (asi pět miliard korun) a získal do jejího čela zkušeného investičního manažera Jozefa Janova z Penty, který zde má také majetkový podíl. Tyto peníze mohou jeho blízké dobře zabezpečit. Otázkou ale zůstává, co se jednou stane s Agrofertem, protože ten tady bude ještě v době, kdy už jeho „dceřiná firma“ hnutí ANO bude poslána do konkurzu.

Petr Zenkner

EU ztrácí v Merkelové krizovou manažerku i jistotu stability

Německá kancléřka Angela Merkelová opustí aktivní politiku po parlamentních volbách, jež se ve spolkové republice konají na konci září. Bude zvláštní po dlouhé době sledovat summity EU bez ženy, která výrazně přispěla k emancipaci své země. Když však šlo do tuhého, volila vždy evropské řešení.

Odchod Angely Merkelové po šestnácti letech ve funkci bude významnou změnou nejen pro Německo, ale také pro Evropu. Ta si zvykla s ní počítat jako se zárukou stability, umírněnosti, jisté moudrosti a v každém případě pragmatického udržování statu quo. Merkelová odvedla nesmírný kus práce jak pro svou zemi, tak pro Evropskou unii. Nesla značnou odpovědnost a zvládla to po svém, tedy klidně, někdy až váhavě, ale zároveň v případě potřeby rozhodně a nekompromisně. Její osoby se za celou dobu nedotkl jediný skandál.

Její prvním „evropským“ úkolem po nástupu do úřadu v roce 2005 bylo stabilizovat Unii otřesenou negativními výsledky referend o evropské „ústavě“ ve Francii a v Nizozemsku. Merkelová sehrála ústřední roli při sjednávání a schvalování Lisabonské smlouvy, do níž se v tichosti přelila většina ustanovení usmrcené „ústavy“. Podílela se i na vyjednávání záruk pro Irsko, jehož občané tuto smlouvu v referendu napoprvé odmítli.

Kancléřka byla od prvního dne vtažena do spirály evropských záležitostí a velmi rychle dospěla k přesvědčení, že EU moc dobře nefunguje. To ji vedlo na jedné straně ke snaze Unii neustále opravovat a udržovat v chodu, ale na straně druhé to v ní budilo pocit určité nechuti k velkým reformám. Což se po celou dobu projevovalo například v kolísavém výkonu německo-francouzského „motoru“, v posledních rocích pak v jejím přezíravém ignorování vizionářských projevů francouzského prezidenta Emmanuela Macrona.

„Pro postoj Merkelové k Evropě byl typický kritický přístup. Žádné velké evropské cíle, žádné ambiciózní vize. Merkelová usilovala o stabilizaci a stabilitu. Nevypadalo to, že by s mateřským mlékem nasála politickou mantru o významu francouzsko-německého tandemu nebo o takřka nevyhnutelném spění ke „stále sevřenější unii“,“ soudí Ulrike Guérotová z Dunajské univerzity v dolnorakouském Kremsu. Připomíná, že v prvních letech éry Merkelové došlo také k významnému posílení německého sebevědomí. „Z federální republiky se stávalo opravdu Německo, rodilo se nové národní cítění, a v tomto srovnání evropský příběh bledl.“ Německý „servis“ Evropě nebyl pak už nikdy nezištný.

První zatěžkávací zkouškou byla nepochybně finanční krize, kterou EU prodělala v letech 2010–2013. Německo se v ní vyznamenalo rigidním vyžadováním dodržování rozpočtových pravidel, lpěním na existujících fiskálních nástrojích a také ochranou úspor německých střadatelů. V zadluženějších, zejména jižních zemích EU vyvolávala tato politika značný odpor. Pálení portrétů německé kancléřky v athénských ulicích se zapsalo do paměti jako memento evropské nejednoty a nepochopení. Merkelová se nicméně za minutu dvanáct zasadila o to, aby Řecko bylo zachráněno a zůstalo v eurozóně, čímž podrazila vlastního ministra financí Wolfganga Schäubleho. „Hledala a našla

Vizionářské projevy Emmanuela Macrona o budoucnosti EU německá kancléřka ignorovala. Foto: Wikimedia Commons

evropské řešení, ovšem se značnou dávkou pragmatismu. Řekla si, že když necháme padnout Řecko, bude to mít dominový efekt na další země jako Španělsko či Itálie, což by nebylo v německém zájmu," hodnotí tehdejší rozhodování Paul De Grauwe z London School of Economics.

Empatie i pragmatismus

Třetí volební období Angely Merkelové poznamenala především uprchlická krize v roce 2015. Kancléřka vstoupila do dějin svým vzácně emocionálním a zcela nečekaným rozhodnutím, když nezavřela německé hranice uprchlíkům, kteří se valili do střední Evropy takzvanou balkánskou cestou. Její „wir schaffen das“, my to dokážeme, rezonovalo v uších milionů Evropanů, kteří na jednu stranu ctili a obdivovali nesmírné humanitární gesto, a na stranu druhou ho ostře kritizovali. „Dnes si už nikdo neuvědomuje, jak bylo veřejné mínění v Německu a vůbec v Evropě vůči migrantům nevráživé. Tímto rozhodnutím zachránila Rakousko i Maďarsko a zabránila situaci, kdy by se bylo do běženců střílelo," domnívá se bývalý předseda Evropské komise Jean-Claude Juncker. „Bylo to nesmírně těžké rozhodnutí a ona se zachovala vskutku státnicky," dodává.

Nicméně se často zapomíná, že se Merkelová rozhodla sama, aniž by to konzultovala s evropskými spojenci. Dublinský azylový systém se zhroutil. Německo zajisté dokázalo obdivuhodně vstřebat kolem milionu běženců, ale samo si rychle uvědomilo limity svého gesta – po pár týdnech už kancléřka jednala s tureckým prezidentem Recepem Tayyipem Erdoğanem, aby za několik miliard eur zamezil běžencům prchat na řecké ostrovy nebo přecházet přes hranice do Řecka či Bulharska. Což se také stalo. Takže úctyhodný projev empatie, kterou pak logicky vystřídal pragmatismus v okamžiku, kdy už prostě nešlo v přijímání nových lidí pokračovat.

Impulzivní a nečekaná reakce na příval migrantů se dá srovnat už jen s kancléřčím rozhodnutím z roku 2011 uzavřít všechny německé jaderné elektrárny. Stalo se to krátce po tragické havárii japonské jaderné elektrárny Fukushima. Ani tenkrát se Merkelová neradila s evropskými kolegy a postavila je před hotovou věc. Nečekaný přechod Německa z „jaderného“ do „protijaderného“ tábora dlouhodobě zablokoval racionální zastoupení atomové energie v evropském energetickém mixu a je dodnes hlavní příčinou napětí při jednání o dekarbonizaci evropské energetiky. Angela Merkelová sama přiznala, že tento krok významně oddálil útlum těžby a spotřeby uhlí v Německu a zvýšil jeho závislost na ruském plynu, což se promítlo i do úporné obhajoby dostavby plynovodu Nord Stream 2 pod Baltským mořem.

V posledním volebním období zaujala Merkelová spíše neutrální postoj k odchodu Velké Británie z EU; do referenda nijak nezasahovala. Posléze se zasazovala o co nejlepší dohodu, již se budou řídit vzájemné vztahy, protože jí šlo také o dobré podmínky pro německý export.

Uvnitř Unie neviděla nebo nechtěla vidět první nedemokratické příznaky v Polsku a v Maďarsku. Nikterak se ne-

zasloužila o opožděné vyloučení maďarské vládní strany Fidesz z Evropské lidové strany, kde hraje prim její CDU, a dlouho chovala očividnou náklonnost k maďarskému premiérovi Viktoru Orbánovi. Neměla naopak nikdy blízko k šéfovi polské vládní strany Právo a spravedlnost Jarosławu Kaczyńskému. Z historických a emotivních důvodů si ale dávala vždy dobrý pozor, aby Německo neprovedlo nic, co by mohlo být vykládáno jako vměšování do vnitřních polských věcí. Tato pasivita se nevyplatila – mnoho politologů se domnívá, že kdyby Merkelová jednala před dvěma či třemi lety, nemusel se vztah obou středoevropských vlád vůči většině v EU takto vyhrotit. Kancléřce se podařilo přimět oba vládcy, aby podmíněně souhlasili s mechanismem podmiňujícím čerpání evropských fondů dodržováním vlády práva, ale škody mohly být menší.

Merkelová správně vycítila, že covidová pandemie je onou velkou krizí, onou zatěžkávací zkouškou, která může evropské společenství rozložit, ale také posílit. Její souhlas se společným zadlužením EU a solidárním splácením tohoto dluhu byl obratem o 180 stupňů. Fond obnovy o 750 miliardách eur vznikl přímo z jejího popudu, což ostře kontrastovalo s jejím nesmlouvavým fiskálním fundamentalismem za finanční krize o deset let dříve. Kancléřka se opět projevila jako dobrý krizový manažer a její domácí podpora na přelomu let 2020/21 dosahovala sedmdesáti procent. „Na pandemii reagovala správně. Kdyby nebyla souhlasila s fondem obnovy, nikdy by se nezrodil. Měla však na vybranou? Neměla. Tentokrát musela hrát evropskou kartu," soudí Juncker.

Německo se za kancléřčiny éry emancipovalo nejen ekonomicky a psychologicky, ale také si vydobylo jistou pozici na mezinárodním kolbišti. Zatímco ještě na počátku století platilo, že je „pouhým“ ekonomickým motorem EU, zatímco Francie má rozhodující vliv na její institucionální podobu, ale také na její mezinárodní postavení a chování vůči zbytku světa, dnes už to zdaleka tak jednoznačně neplatí.

Návrat na scénu

Ekonomická síla plodila stále více sebevědomí. Z nejvyšších míst odcházela generace politiků, kteří na vlastní kůži zažili trauma viny po druhé světové válce a smířovali se s druhořadou rolí v geopolitických otázkách. Němečtí vojáci se postupně zapojili do několika mírových misí, což bylo dříve nemyslitelné. A protože je zahraniční politika hluboce propojena s mezinárodním obchodem, odehrál se nástup Němců na světovou scénu jaksí logicky a přirozeně. A protože měli v genech spíše byznys než diplomacii, bylo jejich počínání často ovlivňováno zájmy německého průmyslu.

Typickým příkladem je vztah k Rusku. Merkelová si jistě zaslouží uznání za to, že se zasadila o tvrdé sankce EU proti režimu Vladimira Putina za nezákonnou anexi ukrajinského Krymu a za vyvolání konfliktu na východní Ukrajině v roce 2014. A také za to, že tyto sankce pořád platí. Jako mocná země, která měla v západní Evropě nejbližší

jak k Rusku, tak k Ukrajině, nedokázala ovšem předvídat vývoj událostí a zabránit tomu, co Rusko Ukrajině provedlo.

Od té doby Merkelová celkem konzistentně kritizovala vedle útoků na Ukrajinu také Putinovu represii lidskoprávních aktivistů a opozičních politiků. Tato podpora vyvrcholila loni, když Německo poskytlo léčení a azyl výraznému kritikovi Kremlu Alexeji Navalnému poté, co se ho ruské tajné služby pokusily otrávit. Navalnyj byl pak po návratu z Německa okamžitě zatčen a od té doby sedí ve vězení. Podle německých Zelených to měl být podnět pro zavedení dalších sankcí proti Rusku a k ukončení výstavby plynovodu Nord Stream 2; to se však nestalo. Naopak, Merkelová ustála tlak kolegů v EU i spojenců v USA, stejně jako tvrdou kritiku ze strany Ukrajiny a Polska, a dostavbu prosadila, zejména kvůli výše zmíněným problémům německé energetiky. I za cenu vyšší závislosti Německa na ruských zdrojích a dodatečných zisků obří ruské státní společnosti Gazprom. Navzdory Navalnému, stále surovějšímu potlačování lidských práv, pokračující válce na východě Ukrajiny a ruské podpoře běloruskému diktátorovi Alexandru Lukašenkovi.

Další podobně složitou skládačkou je kancléřčina politika vůči Číně. Sice souhlasila, aby byly čínské investice v Německu podrobovány mnohem detailnějšímu zkoumání kvůli podezření z infiltrace a průmyslové špionáže. Zároveň však pod tlakem domácího průmyslu, hlavně pak automobilového, na poslední chvíli během loňského německého předsednictví v EU prosadila schválení ambiciózní investiční dohody mezi EU a Čínou. Evropská komise pod vedením její dlouholeté spolupracovnice Ursuly von der Leyenové pak urychlila dotažení dohody zcela zjevně na německé přání.

Stalo se tak přitom na pozadí stále přesnějších a znepokojivých informací o masovém útlu muslimských Ujgurů v čínské provincii Sin-tiang, o tvrdém postupu proti demokratickým silám v Hong-Kongu či pronásledování jednotlivců kritizujících postup čínských úřadů při rozjezdu pandemie nemoci covid-19. Investiční dohoda byla sice Evropskou komisí dojednána a schválena, ale Evropský parlament ji odložil ad acta. Následná sankční přestřelka mezi EU a Čínou a nepřiměřená odvěta Pekingu postihující i europoslance, kteří mají dohodu schválit, na dlouho zmařily její šance vstoupit v platnost. Merkelová musela ustoupit a podpořit společné unijní stanovisko. Čínské vedení se začalo chovat tak arogantně a autoritářsky, že smířlivý postoj již nešlo obhájit ani potřebami německého byznysu.

Tyto příklady názorně dokládají „metodu Merkel“ používanou nejen v zahraniční politice, jež spočívá ve vyčkávání až v předstírání, že se nic neděje, a to až do posledního možného okamžiku. Hlavní kancléřčin poradce pro zahraniční politiku Christoph Heusgen nazýval tento přístup strategickou trpělivostí. V okamžiku, kdy se situace nebezpečně vyhroťí, pak Merkelová přejde do akčního modu, použije veškerou munitu, kterou má k dispozici, a technokraticky vysvětlí, že „nebyla jiná možnost“.

Bude zvláštní sledovat zasedání Evropské rady bez Angely Merkelové. Na její postoje se vždycky nejvíce čekalo. Bylo to do značné míry díky ní, že se z této instituce stal nejmocnější orgán EU. Mohli bychom jí vyčítat, že Evropu neposunula blíž k nadnárodní federaci, ale spíše umocnila její mezivládní podobu a poněkud ji podřizovala německým zájmům. Na druhou stranu, když šlo do tuhého, volila první žena v čele německé vlády vždy evropská řešení.

Karel Barták

Tematický výlet do maďarské jaderné elektrárny

Debata o dostavbě jaderné elektrárny Dukovany v poslední době utichla, s povolebním ustavením nové vlády se ale jistě znovu rozproudí. Ba co víc, premiér Andrej Babiš již naznačil, že by rád znovu oživil i úvahy o rozšiřování elektrárny v Temelíně. Nedávným prohlášením českých politiků, že by z bezpečnostních důvodů neměly být k podobným tendrům připouštěny subjekty z Ruska či Číny, můžeme, ale nemusíme věřit. Hodí se tedy sledovat, jak se s obdobnými dilematy popasovali v jiných evropských zemích – třeba v Maďarsku.

Psal se rok 2009 a Česká republika předsedala Radě Evropské unie. Jak velela tradice, český velvyslanec v Budapešti zorganizoval pro ostatní unijní ambasadory takzvaný tematický výlet. A protože jednou z priorit tehdejšího českého předsednictví byla energetika, pozval je do jaderné elektrárny Paks na jihu Maďarska. Představitelé západoevropských zemí, z nichž řada již tehdy od jaderného štěpení ustupovala, si s jistou ironií prohlíželi čtyři nevzhledné reaktory sovětské výroby u břehu Dunaje. Když

zjistili, že voda z evropského veletoku se využívá do chladících věží elektrárny a poté se vrací do řeky, ironii vystřídal úžas. Ještě štěstí, že dalším bodem programu byla návštěva sklípků v nedalekém Szekszárdu, kde šlo dojem spláchnout proslulým místním vínem.

Zato český velvyslanec zářil spokojeností. Maďarsko a Česko tehdy byly na jedné lodi. V obou zemích se debata o kladech a záporech jaderné energetiky téměř nevedla, nutnost rozšiřování či nahrazování nukleárních

Viktor Orbán (vlevo) a Vladimir Putin si padli do noty.

Foto: Wikimedia Commons

elektráren se nezpochybňovala (respektive u nás vůbec, v Maďarsku trochu). Na jedné lodi jsou obě země do značné míry dodnes, rozdíly v přístupu se ale přesto najdou. Zatímco všechny české vlády doposud před konečným rozhodnutím ohledně megaprojektů dostaveb JE Dukovany či JE Temelín couvly ještě před vypsáním tendru (a volbami), v Maďarsku již dávno přistoupili od slov k činům. Nebo alespoň k náznakům činů...

Rok po velvyslanecké návštěvě v Paks totiž maďarské parlamentní volby vyhrál Viktor Orbán. A to tak drtivě, až nabyl dojmu, že se v klíčových rozhodnutích nemusí ohlížet na opozici, ale ani na odbornou veřejnost, složitá výběrová řízení a podobné „žvanírny“. To samo o sobě z něj dělalo ideálního obchodního partnera východních diktatur, jímž se nakonec stal. Člověk, který ještě roku 2010 ve volební kampani stavěl na tradičně protiruském sentimentu maďarské pravice a svého socialistického konkurenta Ference Gyurcsánye obviňoval z přílišné servility vůči Moskvě, platí dnes mezi vrcholnými politiky EU za jednoho z největších příznivců Vladimira Putina. Někdy bývá dokonce označován za trojského koně Kremlu. Smlouvy, jež byly za účelem rozšíření JE Paks a financování stavby v průběhu roku 2014 uzavřeny s ruským státním podnikem Rosatom i ruským státem, pomohly k této proměně vydláždít cestu. Tedy alespoň soudě z toho mála, co o těch smlouvách víme. Jsou totiž klasifikovány jako tajné.

Nepříznivé okolnosti

Paks dnes pokrývá okolo čtyřiceti procent veškeré spotřeby elektrické energie v zemi. V provozu jsou v ní čtyři jaderné reaktory sovětského typu, z nichž první byl uveden do provozu roku 1982, tedy čtyři léta před černobyl-

skou katastrofou, a poslední několik měsíců po ní, v roce 1987. Životnost všech čtyř bloků byla původně stanovena na třicet let, v roce 2012 ji prodloužili o dalších dvacet. Ani to ale není nekonečně dlouho, reaktory budou muset být v období 2032 až 2037 postupně odstaveny. Smlouvy z roku 2014 předpokládají, že Rosatom vybuduje dva nové bloky do roku 2025 či 2026 a že celá stavba bude stát 12,5 miliardy eur (zhruba 317,5 miliardy korun), z čehož deset miliard si Maďarsko od Ruska půjčuje s úrokem okolo čtyř procent. Maďarsko se navíc zavazuje minimálně dvacet let dovážet jaderné palivo výhradně z Ruska, kam také bude směřovat jaderný odpad z Pakse.

Plánované datum dostavby se na každý pád stihnout nepodaří, nejoptimističtější prognózy dnes hovoří o roce 2032, kdy bude potřeba nahradit nejstarší ze stávajících reaktorů. Maďarská opozice zpochybňuje i toto datum, a zdá se, že nebude daleko od pravdy. Na místě budoucích reaktorů se totiž od roku 2014 podařilo vybudovat pouze nové administrativní budovy, samotná stavba nových bloků ještě ani nezačala. Nutno uznat, že za to nemůže jen maďarská vláda. Ruská strana jen zdráhavě a se zpožděním dodává potřebnou dokumentaci, kterou po ní vyžadují regulační úřady.

A stavbě nepřejí ani další okolnosti, projektu v prvních letech odmítala dát zelenou též Evropská komise. Vadil jí fakt, že byl realizátor vybrán bez řádného a transparentního výběrového řízení. A pochybnosti budil i způsob financování, který pro Maďarsko a potažmo EU znamená dlouhodobé zadlužení vůči cizí mocnosti. Komise se nakonec nechala uchlácholit příslibem větší participace evropských firem na celém projektu. Asi proto získala podíl na výstavbě administrativních budov firma Orbánova přítele z mládí Lőrincze Mészárose...

Plánované nové reaktory a zejména jejich ruský původ narazily na jistý odpor i u maďarské veřejnosti. Podle průzkumů z nich nebyla nadšena ani část voličů vládní strany Fidesz. Orbán a jeho vláda ve prospěch rozšíření argumentovali podobně, jako to známe i u nás. Jaderná

energetika je podle nich v Rusku na světové úrovni (což je). A projekt Paks II, potažmo štěpení jádra, je podle tvrzení maďarských ministrů nejlevnějším, nejbezpečnějším a nejstabilnějším zdrojem elektrické energie. Jak obstojí tato tři nej v konfrontaci s fakty?

Posoudit láci pakské elektřiny dost dobře nelze. Kolik bude výstavba nových bloků skutečně stát, je totiž zatím ve hvězdách. Odhadované stavební náklady ve výši 12,5 miliard eur jsou od roku 2014 stabilní, nestoupají, celkovou cenu ale zvyšuje zúročená půjčka od ruského státu. I z jiných důvodů nemusí jít o konečnou sumu. Běžnou zkušeností po celém světě je, že se jaderné bloky během několikaleté výstavby oproti původnímu očekávání podstatně prodraží. Náklady na výrobu elektřiny z obnovitelných zdrojů se díky technologickému pokroku naopak postupně snižují, což rentabilitu jaderných projektů v posledních letech podstatně snížilo. V případě elektrárny v Paksu navíc podrobné podmínky realizace stavby ani poskytnutí půjčky kvůli utajení neznáme.

Je jasné a pochopitelné, že některé části smluv tohoto druhu musejí být z důvodu národní bezpečnosti tajné. Proč ale stát a jemu podřízené firmy odmítají zveřejnit smlouvy jako celek? To vědí asi jenom smluvní strany. V roce 2018 zaznamenal u maďarského soudu první instance poměrně ojedinělý úspěch tehdejší opoziční europoslanec Benedek Jávor, kterému soudce navzdory odporu maďarské vlády i Rosatomu přiznal právo do smluv ve veřejném zájmu nahlédnout. Vláda zareagovala rychlostí blesku. Během pětadvaceti dní, jež na publikaci smluv měla, schválila nový zákon, který zveřejňování informací v jaderném sektoru podstatně zpřísňuje. Jávorovi tedy nebylo vítězství nic platné, smlouvy nakonec neviděl on ani nikdo jiný. Kontrakty tak mohou obsahovat budoucí závazky maďarské strany, o kterých zatím nevíme. Spekuluje se například o povinnosti splácet desetimiliardový dluh vůči Rusku i v situaci, kdy nové bloky nebudou dokončeny. To by nejenže nebylo nejlevnější, šlo by přímo o peníze vyhozené oknem.

Bez debat

Bezpečnost jaderných elektráren je kapitola sama pro sebe, což ví každý, kdo zná slova Černobyl a Fukušima. V tomto kontextu není nezajímavé poměrně nedávné tvrzení politiků a úředníků v sousedním Rakousku (ano, to jsou ti protijaderní „magoři“, jak je nazval někdejší český ministr zahraničí Karel Schwarzenberg), ale i některých vědců a novinářů v samotném Maďarsku, že totiž plánované nové bloky stojí na místě seismologického předělu, kde může docházet k otřesům půdy. Ať je to pravda, nebo ne, takové varování si žádá zevrubný přezkum, který má potenciál celou stavbu dále pozdržet.

Nebo snad mají představitelé maďarské vlády na mysli „energetickou bezpečnost“, tedy stav, kdy je země schopna pokrývat své energetické potřeby z vlastních zdrojů či alespoň z diverzifikovaných importů, aby nebyla závislá na jednom dominantním dodavateli? I tady prokáže

Paks II maďarským občanům v lepším případě medvědí službu. Je snad dovoz ruského jaderného paliva alternativou k ruskému plynu a ropě, na jejichž dodávkách je Maďarsko závislé? Jestli bude elektrárna v Paksu vůbec kdy rozšířena, zůstanou nové reaktory pochopitelně v rukou maďarského státu a společnosti, která bude z vyprodukované energie profitovat. Co ale s obřím dluhem vůči ruskému státu, jež začnou Maďaři splácet po uvedení elektrárny v provoz? Nepůjde v kombinaci se závislostí na jaderném palivu a dalších energetických zdrojích o silnou páku, na kterou může Moskva kdykoli zatlačit? A podobně se to má i s třetím údajným „nej“, se stabilitou. Jestliže spočívá riziko obnovitelných zdrojů v jejich závislosti na proměnlivosti počasí, potom elektrárna závislá na proměnlivosti nálad vládce Kremlu o moc stabilnějším zdrojem není.

Budme ale k Orbánovi féroví. Investice do výstavby jaderných elektráren jsou obrovské, národní státy na ně dnes ve svých rozpočtech nemají prostředky a půjčit si na ně na finančních trzích je náročné, ne-li přímo nemožné. Kombinovaná nabídka výstavby i půjčky od ruského státu, který v desátých letech oplýval značnými devizovými rezervami a zároveň hledal cesty, jak posílit svůj mezinárodní vliv, mohla znít na první pohled lákavě. „Druhý pohled“ v podobě odborné veřejné diskuse se Orbánova vláda rozhodla přeskochit, ale před sedmi lety by možná i nezávislá debata vyzněla v souladu s názorem vlády. Málokdo si tehdy dokázal představit, že plných sedm let po podpisu smluv nebude stavba ani v počátečním stádiu. A úvahy o tom, že cena elektřiny z obnovitelných zdrojů bude klesat, sice už tehdy na světě byly, ale ne každý jim věřil.

Maďarské rozhodnutí ve své době nebylo ani úplně ojedinělé. V mírnější a ostražitější podobě koneckonců tehdy kývla i britská vláda na podobnou kombinovanou nabídku ze strany čínsko-francouzského konsorcia CGN-EDF. A také výstavba tamní elektrárny Hinkley Point C čelí prodlevám a nerentabilnímu zdražování. Stát se navíc musel zavázat k odkupu elektřiny za netržně vysoké ceny. Jaderné štěpení coby zdroj energie je dnes už prostě drahé, těžkopádné a zřejmě i překonané. Ovšem za to, že se v Maďarsku nevede plnohodnotná debata o dlouhodobě perspektivnějších alternativách, premiér Orbán nepochybně svůj díl zodpovědnosti nese.

Dnes je téměř každému jasné, že rozhodnutí rozšiřovat jadernou elektrárnu Paks pomocí ruských technologií a půjček patří mezi ty z kroků vlády Viktora Orbána, které šly zcela špatným směrem. Maďarský premiér si to zatím nepřiznává, okolní země by se ale z jeho odstrašujícího příkladu měly poučit. Jestli bude mít český velvyslanec v Budapešti během našeho evropského předsednictví v příštím roce dost prostředků na organizaci dalšího tematického výletu, do Pakse by už své kolegy zvát neměl. Mohl by s nimi místo toho navštívit třeba malebné městečko Nagymaros, u nějž se koncem osmdesátých let minulého století na nátlak občanské společnosti podařilo zabránit výstavbě olbřímího vodního díla sovětského typu.

Jan Blažek

Ukrajina oslavila třicítku a je v dosud nejlepší formě

Když získala Ukrajina před třiceti lety samostatnost, byla považována za velmi problematický, umělý a neživotaschopný stát. Během následujících třech dekád podstoupila těžké zkoušky včetně přímé ruské vojenské agrese. Ačkoliv se dodnes potýká s mnoha chronickými problémy, ukázala se být velice životaschopnou.

„Ve světle smrtelného nebezpečí, které se zjevilo nad Ukrajinou v souvislosti se státním převratem v SSSR 19. srpna 1991, pokračující v tisícileté státní tradici na Ukrajině, vycházející z práva na sebeurčení, které předpokládá Charta OSN a jiné mezinárodněprávní dokumenty, realizující Deklaraci státní suverenity Ukrajiny, Nejvyšší rada Ukrajinské sovětské socialistické republiky slavnostně prohlašuje nezávislost Ukrajiny a vytvoření samostatného ukrajinského státu – Ukrajiny. Území Ukrajiny je nedělitelné a nedotknutelné. Od této chvíle platí na území Ukrajiny výhradně ústava a zákony Ukrajiny. Tato deklarace nabývá platnosti od chvíle jejího schválení.“

Ačkoliv se to nemusí zdát, právě těchto pár stručných vět ukrajinské deklarace nezávislosti, jejichž autorem byl slavný disident Levko Lukjanenko, před třiceti lety bez nadsázky změnilo běh dějin. Vyhlášením nezávislosti 24. srpna 1991 Ukrajina pohřbila Sovětský svaz a zároveň uzavřela jednu dlouhou kapitolu v dějinách Ruska. Jako druhá největší svazová republika totiž tvořila spolu se svými východoslovanskými sousedy „jádro“ SSSR a byla klíčem k ruskému velmocenskému postavení.

Rozpad Sovětského svazu potvrdilo 1. prosince 1991 ukrajinské referendum o nezávislosti, ve kterém srpnovou deklaraci podpořilo 92,3 procenta voličů při účasti 84,18 procenta. Pro ruské představitele bylo naprosto šokující především to, že se za ukrajinskou samostatnost výrazně postavil také ruskojazyčný východ země a lehkou většinou dokonce i autonomní Krym. Definitivní tečkou za sovětským impériem se stal podpis Bělověžské dohody z 8. prosince 1991, v níž po zmíněných událostech musel ruský prezident Boris Jelcin chtít nechtě přistoupit na požadavky republik a vzdát se Ukrajiny a Běloruska, a to bez jakýchkoliv nároků vůči nim. Není tedy příliš velkou nadávkou tvrdit, že právě Ukrajinci byli hrobníky SSSR.

Rozdělení bývalé supervelmoci přitom na Západě zpočátku vzbuzovalo spíše zděšení. Téměř nikdo si nedokázal představit, jak bude vypadat uspořádání světa po konci studené války, a především, co se stane s jadernými zbraněmi rozmístěnými v neruských republikách Sovětského svazu včetně Ukrajiny. V tomto světle proto nepřekvapuje rétorika tehdejšího amerického prezidenta George Bushe staršího, jenž ještě na začátku srpna při návštěvě Kyjeva Ukrajince od nezávislosti odrazoval a varoval je před „sebevražedným nacionalismem“. Proto se tehdy pro jeho

projev vžil posměšný název „chicken Kiev speech“, který odkazuje na Bushovu zbabělost a oblíbenou ukrajinskou pochoutku kyjevskou kotletu.

Cesta k identitě

Obecně byla Ukrajina na samém začátku své nezávislé existence považována za velmi problematický, umělý a neživotaschopný stát. Různá „proroctví“, jež zvěstovala její nevyhnutelný rozpad, se stala doslova folklorem a byla velmi populární i v českém prostředí. Ukrajinské realie v podobě značných regionálních rozdílů a problémy, kterým čerstvě zrozený stát čelil, jim na první pohled jakoby dávaly za pravdu.

Nesmíme totiž zapomenout na to, že Ukrajina byla v úplně jiné a mnohem těžší pozici než bývalé sovětské satelity ve střední Evropě. Československo, respektive později Česká republika a další státy tohoto regionu se musely „jen“ demokratizovat a projít transformací ekonomiky. Zato Ukrajina musela rovněž začít budovat zbrusu nové státní struktury a svébytnou národní identitu, která byla v sovětském, ale také v předchozím carském období potlačována. V prvních letech nezávislosti si i kvůli tomu prošla obrovskou krizí. Nastal z našeho pohledu nepředstavitelný ekonomický kolaps doprovázený hyperinflací a s tím související drastický propad životní úrovně. Není proto divu, že se v zemi objevila poměrně silná nostalgie po Sovětském svazu a tehdejších sociálních jistotách.

Pokud jde o celkový vývoj Ukrajiny, každá z dekád její nezávislosti přinesla klíčové události, které ji dnes definují. První dekáda byla ve znamení již zmíněné obrovské ekonomické krize a neuvěřitelné míry rozkrádání státního majetku, z čehož se postupně zrodila známá oligarchická elita. Zároveň ale v tomto období též bolestivě vznikaly základy ukrajinské státnosti. Země tak získala veškeré základní atributy, které činí stát státem. Postupně tak byla například přijata nová ústava (mimočodem, jako vůbec poslední v postsovětském prostoru) či národní měna.

Ve druhé polovině 90. let se pak sice ekonomika postupně stabilizovala, ale spolu s tím se vytvořily proslulé politicko-podnikatelské oligarchické klany, které si rozdělily vliv v zemi. Z hlediska demokracie toto období přineslo poměrně slibný vývoj, když v roce 1994 došlo k prvnímu bezproblémovému předání moci a ke změně pre-

Kyjevský Majdan na snímku z března 2014.

Foto: Wikimedia Commons/ Bogdan Shklyar

zidenta poté, co ve funkci skončila první hlava státu Leonid Kravčuk. Jenže už na konci prvního desetiletí se tehdejší prezident Leonid Kučma pokoušel nevybíravě soustředit moc do vlastních rukou. Proto také tehdy vzniklo první velké a prozatím neúspěšné protestní hnutí organizované pod heslem Ukrajina bez Kučmy.

Druhá dekáda přinesla tolik očekávaný ekonomický růst, který sice nevykompenzoval ztráty z 90. let, ale i přesto znamenal poměrně velké zlepšení situace. Jen v rekordním roce 2004 dosáhl úrovně dvanácti procent. Jenže do tohoto slibného rozvoje zasáhla celosvětová krize z roku 2008, jež znamenala další propad. Ukrajina se tedy v tomto období dostala z nejhoršího, ale rychlý růst jí nevydržel a dodnes na něj bohužel nedokázala i přes některé slibnější roky navázat.

K mnohem důležitějšímu vývoji ale došlo jinde. V úterý 23. listopadu 2004 vyšly kvůli zfalšování výsledků prezidentských voleb na kyjevský Majdan stovky tisíc demonstrantů, kteří si během oranžové revoluce vymohli zopakování druhého kola voleb. Následné prezidentské období Viktora Juščenka, jenž měl zpočátku obrovskou důvěru veřejnosti, sice Ukrajince zklamalo, ale jednou zásadní věcí k rozvoji země přispělo. Právě v této době se uvolnil tlak na novináře, občanskou společnost a politickou opozici, což nebývalým způsobem otevřelo prostor pro svobodnou diskusi. A ten už si Ukrajinci na rozdíl od svých běloruských a ruských sousedů nikdy nenechali vzít.

Třetí dekáda byla pro Ukrajinu na jednu stranu nejtra-

gičtější, ale na stranu druhou přinesla doposud největší pozitivní změny. Na jejím začátku se prezident Viktor Janukovyč podobně jako Leonid Kučma pokoušel co nejvíce maximalizovat svou moc, a proto se za jeho vlády obrátily trendy z předchozího období. Hned na startu si nechal vrátit pravomoci, které byly předchozímu prezidentu Juščenkovi po vítězství oranžové revoluce odebrány. Pro Janukovyčovu vládu pak byly charakteristické i na ukrajinské poměry neuvěřitelná míra korupce, nevídaná brutalita a prosazování zvyků z kriminálně-podnikatelského prostředí jeho domovského Donbasu po celé Ukrajině. To vedlo mimo jiné k pohádkovému zbohatnutí lidí v Janukovyčově okolí.

Zvrat na Majdanu

A nezůstalo jen u toho. Důležité změny se odehrály i v symbolické rovině. Vzhledem k omezeným pravomocím se jeho předchůdce Juščenko začal velmi silně věnovat historickým tématům a takzvané politice paměti. I když některé sovětské relikty přetrvávaly a nedošlo mimo jiné k důsledné dekomunizaci veřejného prostranství, tak velmi vehementně (a někdy až násilně) propagoval ukrajinský národní historický narativ. V jeho rámci poměrně nekriticky vnímal i značně kontroverzní epizody a postavy ukrajinských dějin. I díky tomu se země postupně mentálně vzdalovala Rusku. Naopak Janukovyč se vrátil k takřka čistě sovětskému vnímání historie, a to v mnohem větší míře než prezident Leonid Kučma.

Janukovyčovu éru předčasně ukončily masové protesty na kyjevském Majdanu, které v únoru 2014 přerostly v krvavé protesty v centru hlavního města. Rusko následně zahájilo

proces anexe ukrajinského poloostrova Krym a rozpoutalo válečný konflikt na východě země. Právě tyto události se staly definitivním zlomem v nejnovější historii Ukrajiny.

Díky tomuto impulsu se mohla do značné míry definitivně zbavit toxických vazeb na Rusko a reliktní ruského imperiálního a sovětského dědictví, které ji i ve třetí dekádě nezávislosti silně ovlivňovaly. Na rozdíl od nedávné minulosti tak už nikde na Ukrajině nenajdeme pomníky Lenina a jiných sovětských „hrdinů“. Následkem ruské agrese byla vedle velké proměny veřejného mínění a rozsáhlé dekomunizace i ztráta části populace, která byla tradičně zjednodušeně označovaná za nejvíce proruskou. To do značné míry uvolnilo ukrajinskému politickému establishmentu ruce, stabilizovalo politickou scénu a v důsledku velkého tlaku občanské společnosti vedlo k reformním změnám.

Rychlá transformace v moderní a prosperující zemi se sice nepovedla (a ani nejspíše povést nemohla), ale přinejmenším v některých oblastech se Ukrajina změnila k nepoznání. Po decentralizační reformě získaly místní samosprávy poprvé v historii finanční prostředky pro vlastní rozvoj. Dále se dramaticky zlepšuje silniční infrastruktura a momentálně například probíhá velmi úspěšná digitalizace státní správy. Díky ní si občané již brzy budou moci zařídit prakticky veškeré záležitosti s úřady přes mobilní aplikaci.

To, že Ukrajina oslavila své třicáté výročí nezávislosti, znamená především jediné. Bez ohledu na veškeré předpovědi se nestala sezónním státem, ale ukázala se být velmi životaschopnou. A to i tváří v tvář přímé ruské agresi, která ji paradoxně jen posílila. Dnes již nikdo nemůže pochybovat o existenci svébytného ukrajinského státu a národa, jenž se zásadním způsobem liší od toho ruského. Zároveň přetrvání Ukrajiny a její vymanění se z vlivu Moskvy dramaticky změnilo geopolitické reálie eurasijského prostoru. Bez ní už Rusko není schopné dosáhnout takového statusu jako v době ruského impéria a Sovětského svazu a může být nanejvýše regionální mocností.

Samozřejmě to nic nemění na tom, že Ukrajina zůstává jednou z nejchudších zemí v Evropě a k ideálu má skutečně velmi daleko. Neustále se potýká s mnoha chronickými potížemi, jako jsou nízká životní úroveň, vysoká míra korupce, patologické propojení velkého byznysu s politikou, rychlé vyhlidňování především venkova a odliv lidí do zahraničí. Jenže zároveň platí, že 30. výročí nezávislosti zastihlo Ukrajinu v doposud nejlepší formě. A proto nezbyvá než jí přát, aby na tom za deset let byla ještě lépe, což je ostatně i v zájmu Evropy jako celku. Potenciál k tomu rozhodně má.

Michal Lebduška

Donald Tusk vstoupil na minové pole

V červenci a srpnu na polské politické scéně obvykle panuje relativní klid. Příčinou jsou parlamentní prázdniny, a především tradiční srpnová dovolená Jarosława Kaczyńskiego. Během ní předseda vládní strany Právo a spravedlnost (PiS) v mediálním ústraní piluje strategii na následující období. Tentokrát měl jistě plné ruce práce, neboť do domácí politiky se z unijních salonů vrátil jeho dlouholetý velký rival Donald Tusk.

O návratu bývalého premiéra na domácí scénu se v posledních letech spekulovalo mnohokrát, k definitivnímu zvratu ale došlo teprve na červencovém zasedání předsednictva Občanské platformy. Donald Tusk tam nejen oznámil zájem aktivně se zapojit do politického života v Polsku, ale také rovnou opět převzal kormidlo této strany coby pověřený předseda. „Politickým důvodem mého návratu je víra, že Platforma je nezbytná, je potřebná – a to jako síla, nikoli jako vzpomínka –, máme-li vyhrát boj o budoucnost s Právem a spravedlností,“ prohlásil při této příležitosti.

Jakkoli můžeme jen těžko zpochybňovat autenticitu Tuskova přesvědčení, načasování tohoto kroku jeho výrok nevysvětluje. Světlo na něj ovšem vrhají jarní průzkumy veřejného mínění, v nichž Občanská platforma zaznamenala podporu na úrovni pouhých několika procent. Zůstává tak o celých sedm procentních bodů za novým středovým uskupením Polsko 2050, které vede Szymon Hołownia, a o více než dvacet procentních bodů za vládním táborem.

Tusk byl svého času bezpochyby úspěšným politikem. Kroky jeho nástupců v čele Občanské platformy už tak přesvědčivé nebyly. Předsednické i premiérské křeslo po něm převzala Ewa Kopacz, jež následně v roce 2015 prohrála parlamentní volby. Ve vedení Platformy ji vystřídal Grzegorz Schetyna a později Borys Budka. Zvláště posledně jmenovanému bývá vyčítána absence vize rozvoje strany, vůdčích schopností i charismatu. To všechno má teď zajistit Donald Tusk. Přestože pro část elektorátu disponuje také nezanedbatelným negativním potenciálem, vzhledem k nízkým preferencím strany se jeho návrat jeví přínosný.

Démoni minulosti

Úspěchy Donalda Tuska není třeba dlouze představovat. Je to bezesporu jediný politik světového formátu, kterého polská politická scéna po roce 1989 zrodila. Vyvrcholením jeho kariéry byla funkce předsedy Evropské rady

Donald Tusk by rád navázal na své dřívější úspěchy jak v polské, tak evropské politice.

Foto: Wikimedia Commons/Mateusz_Włodarczyk

(2014–2019). Předtím dokázal se svou stranou dvakrát zvítězit v parlamentních volbách v Polsku (v letech 2007 a 2011). To se žádnému z jeho předchůdců nepovedlo. Donald Tusk také dodnes zůstává nejdéle vládnoucím polským premiérem (v křesle se udržel 2 502 dnů!). Má tedy obrovské zkušenosti, ale i určitou image vrytou hluboko do povědomí voličů. Jeho starší nepopulární rozhodnutí, která provládají média s extrémně zpolitizovanou veřejnoprávní televizí v čele pravidelně připomínají, se do hodnocení jeho dosavadní politické dráhy samozřejmě promítají.

Hlavní výtky se točí kolem takzvané politiky teplé vody. Tato metafora vyjadřuje přesvědčení, že se vláda má omezit na péči o to, aby stát zajišťoval určité základní podmínky fungování společenského systému – tekoucí vodu, síť zdravotnických zařízení, údržbu cest nebo železniční infrastruktury. V tomto plánu však schází prostor pro vizionářství, odvážné kroky, spektakulární projekty nebo hloubkové reformy.

Dobrá kondice veřejných financí během Tuskovy vlády se Polákům navzdory tomu, že se toto období kryje se světovou finanční krizí, do paměti příliš hluboko nezapsala. Utkvěly jim spíše – částečně oprávněné – přesvědčení o nespravedlivě liberálním pracovním trhu, prodloužení věku odchodu do důchodu, absence demografické politi-

ky či přehnané šetření ve zdravotnictví, vzdělávání a kultuře. A ačkoli ekonomický růst spolu s přílivem peněz z Evropské unie životní úroveň Poláků postupně zvýšil, prospěch z těchto změn měla paradoxně až euroskeptická vláda PiS.

Problémy, jimž Tusk čelí, se tedy neomezují jen na upadající preference jeho uskupení. Když se rozhodl k návratu, musel se s pomocí médií pokusit o osobní vyrovnání s minulostí. Zaměřil se na to především na přelomu července a srpna. Měl také představit plán, který opozici pod jeho vedením konečně umožní získat stát zpět a obnovit demokratické standardy.

Studená sprcha

Tento úkol se Tuskovi podařilo splnit jen částečně. Jakožto zkušený liberál dokázal věcně odůvodnit tehdejší šetření a finanční disciplínu. Polsko se podle jeho slov spolupodílelo na nákladných infrastrukturních projektech dotovaných z unijních fondů a zároveň od roku 2004 čelilo v EU řízení kvůli nadměrnému rozpočtovému schodku. Výhrady směřující k zanedbávání veřejného sektoru či sociální necitlivosti za jeho vlády letos v létě v zásadě odmítal nebo odbýval triviálními poznámkami, že měl tehdy věnovat více času a energie „dialogu a trpělivému přesvědčování“.

Ještě hůř dopadla oblast hodnotových témat. Tady tvrdě hrající vládní tábor pod vedením PiS, jehož konzistentní narativ je spojen s nacionálně-katolickým populismem, naráží na slabé místo staronového lídra Občanské platformy. Bývalý předseda Evropské rady, který je dobře

obeznámen s unijními standardy, se vyhnul jasným deklaracím a kryl se přitom tvrzením, že dobrá vláda neslouží ani protireformaci, ani revoluci, a že na politické scéně je dostatek pokrokovějších hráčů. Tato nepochopitelná zdrženlivost zapůsobila jako studená sprcha třeba na statisíce účastníků nedávných protestů proti zprísňení potravinové legislativy. Tusk tím připomněl svou z minulosti známou nechuť řešit světonázorové otázky.

Návrat Donalda Tuska do polské politiky tak nepřipomíná triumfální příjezd na bílém koni, ale spíše procházku po minovém poli, jehož konec leží v nedohlednu. Zdá se, že se Tusk teprve učí nové realie, jež na domácí scéně panují. Není však jisté, že na to bude mít dost času. Ztěžuje mu to skupina jedinců, kteří na polské opoziční scéně za jeho nepřítomnosti začali rozdávat karty. Klíčovou – ač rozhodně ne jedinou – postavou je primátor Varšavy a místopředseda Občanské platformy Rafał Trzaskowski. Jeho skvělý výsledek v loňských prezidentských volbách

naznačil velký potenciál nebo přinejmenším svěží vítr v chřadnoucí Platformě.

Tusk a Trzaskowski tedy musejí jeden s druhým počítat, což si patrně oba uvědomují. Trzaskowského projekt „Campus Polsko budoucnosti“ (šestidenní setkání mládeže s aktivisty, experty, členy samospráv, publicisty a umělci zamýšlené jako příležitost k dialogu) koncem srpna nabídl Tuskovi prostor a zapojil ho do debaty. Bývalý premiér však tuto příležitost opět nevyužil pro výraznější hodnotovou deklaraci, ačkoli se právě mezi nejmladšími voliči těší největší podpoře konkurenční levice, která pokroková hesla formuluje otevřeně a bez váhání. Má tedy tandem T+T šanci převrátit polskou politickou scénu vzhůru nohama? Odpověď na tuto otázku by nyní měla být ještě mnohem opatrnější než Tuskovy poslední rozhovory.

Wojciech Hofmański

Z polštiny přeložila Anna Plasová.

Pellegriniho Hlas a Ficův Směr: najdi deset rozdílů

V roce 2018 zachránil tehdejší slovenský premiér Robert Fico účast své strany Směr-SD ve vládě tím, že sám podal demisi. Dovolil, aby na jeho místo nastoupil spolustraník Peter Pellegrini. Bylo však pro něj nepředstavitelné, že by mu přepustil i předsednické křeslo ve straně. Znamenalo by to jeho politický konec. Pellegrini však v premiérské pozici vykročil z Ficova stínu a jeho ambice rostly. Poté, co Směr prohrál v loňských volbách, se rozhodl osamostatnit.

Když v červnu 2020 Peter Pellegrini oznámil svůj odchod ze Směru a založení strany Hlas – sociální demokracie, vybral si příhodný moment. V té době postupně vycházely najevo kauzy nominantů Směru a propojení stranických špiček na osoby, které dnes čelí obvinění z různých trestních činů. Při všech těchto aférách celkem logicky padalo i jméno Roberta Fica.

Zároveň působení vlády Igora Matoviče (Obyčejní lidé a nezávislé osobnosti, OĽaNO) provázely hádky mezi koalicičními stranami, chaos, nekoncepční řešení pandemické krize a destruktivní a nedůstojné chování premiéra. To vše vedlo k poklesu důvěry veřejnosti ve vládu, což Pellegriniho nové straně, jež nebyla jejím členem, samozřejmě nahrávalo. Příliš se to nezměnilo, ani když letos na jaře Igora Matoviče nahradil v čele kabinetu jeho spolustraník Eduard Heger. Expremiér a šéf hnutí OĽaNO Matovič se totiž posunul na post ministra financí a ve vládě zůstal.

Pellegrini při vzniku Hlasu nepředstavil vedle některých starých „směráckých“ kádrů žádná nová jména. Nenabídl ani žádné velké téma či vizi. K názvu strany připojené označení sociální demokracie působilo od začátku spíše jako marketingový vzkaz voličům Směru než jako odkaz na skutečnou sociálnědemokratickou politiku. O jejích

ideách, tématech a řešeních Pellegrini ani nikdo relevantní z Hlasu vůbec nemluví. Pouze opakují sociálně znějící populistické fráze a bezobsažná klišé, jež si přinesli ze Směru. Pellegrini totiž ví, že spolu s tvrzením, že on není jako Fico, to zatím stačí.

Směr 2

Po roce existence vykazuje Hlas v průzkumech voličských preferencí okolo dvaceti procent. Tato podpora však není výsledkem nějaké personálně a ideově zajímavé politiky, ale postupného přesunu bývalých členů a voličů Směru, kteří už dříve cítili, že strana potřebuje změnu. Tu však Fico nepřipouštěl. Dnes je těžké odhadnout, zda se aktuální preference Hlasu v budoucnu promítnou do volebních výsledků. Další parlamentní volby by se měly uskutečnit až v roce 2024, proto jsou nyní veškeré spekulace zbytečné. Nicméně je zjevné, že šéf vládní strany Jsme rodina a předseda parlamentu Boris Kollár kalkuluje už teď a často se jeví jako Pellegriniho nepsaný koaliciční partner. Čímž ještě více nahlodává už tak značně rozbitou vládní koalici.

Ačkoliv Pellegrini nemá rád označení Směr 2, příhodněji jeho stranu nazvat nelze. Za rok neukázal nic, s čím

bychom si ji mohli spojovat, co by bylo pro ni charakteristické a zároveň ji to odlišovalo od Směru. Nepředstavil návrhy potřebných reforem ani žádnou vizi postpandemického světa. Zpočátku hovořil o klimatické krizi nebo o digitalizaci, ale od těchto témat rychle upustil. Zřejmě proto, že na ně nemá odborníky, a asi též kvůli tomu, že tyto otázky dosavadní voliče Směru příliš nezajímají.

Pellegrini tak pouze pragmaticky vyčkává, kritizuje vládu a sleduje příchod voličů od svého někdejšího stranického šéfa. Některé tváře a programové body převzaté od Směru jako by jeho členům a voličům vzkazovaly: „Jsme to stále my, jen jsme očištěni od toxického Fica.“ Pellegrini si uvědomuje, že se jeho strana od Směru nemůže příliš lišit, neboť by tím přišla o příznivce, které mu sebrala.

První vážná chyba

Od časů migrační krize v letech 2015–2016 se Směr postupně posouval k extremismu a konspiracím. Robert Fico zřejmě vidí, že to je poslední možný prostor, kde ještě může lovit voliče. Pellegrini po této cestě našlapuje sice opatrněji, ale přece. Ostatně nikdy se nedistancoval od těch vyjádření Roberta Fica, která se prolínala s extremistickou, konspirační nebo dezinformační scénou.

Názorovou blízkost k Ficovi předseda Hlasu ukázal i v souvislosti s očkováním proti nemoci covid-19. V době psaní tohoto textu stále vyčkával s jasným stanoviskem a lidi k vakcinaci nevyzval. Zejména v kontextu varování před třetí vlnou (která už na Slovensku začala) se jedná o nebezpečný krok.

Očkování je přitom téma, u něž se dlouhodobě nedá zachovávat neutrální postoj. Buď jsem pro, anebo proti. Pro ty, kteří vakcinaci proti koronaviru odmítají, jsou Robert Fico a fašisté Mariana Kotleby srozumitelnější a autentičtější. Naopak pro ty, co poslouchají odborníky a očkování podporují, jsou Pellegriniho váhavost a rétorické kličkování nepochopitelné. A to i z hlediska politické strategie. Podle průzkumů je totiž více než polovina potenciálních voličů Hlasu pro očkování. Jde o první vážnou chybu Petera Pellegriniho, jež ovšem jen potvrzuje jeho hluboké ukotvení v mentální tradici Směru. Koneckonců v této straně strávil dvacet let. Právě v otázce vakcinace se mohl od Fica výrazně odlišit, ale neučinil tak.

Tematická i personální vyprázdňenost Směru a Hlasu je nápadně podobná. Oba lídři zastávají striktně pragmatické pozice. Nenajdeme nic, v čem by se rozcházel. To vše jim potenciálně umožňuje navzdory vzájemným osobním animozitám spolupráci na vládní úrovni. Jednání současné vlády (zejména ministra Igora Matoviče) činí takovouto variantu reálnou.

Důvod k nervozitě

Oba předsedy však může doběhnout minulost. Miroslav Výboh, nejbližší oligarcha Roberta Fica, byl obviněn, že před sedmi lety dojednal úplatek pro Petera Pellegriniho. Ten tehdy působil jako státní tajemník na ministerstvu

financí. Proti Výbohovi vypovídali bývalý šéf finanční správy František Imrecze a podnikatel Michal Suchoba, kteří spolu s dalšími kdysi vysoko postavenými osobami čelí v kauze Mýtník (Mýtný) obvinění z podplácení.

Imreczemu se Suchobou v roce 2014 oligarcha Výboh údajně řekl, že by bylo dobré dát odměnu ve výši 150 tisíc eur státnímu tajemníkovi Pellegrinimu za projekt virtuální registrační pokladny. Peter Pellegrini měl využít svůj politický vliv a prosadit takové znění zákona, jež by vyhovovalo spřízněné IT firmě Allexis. Za tou vedle Suchoby stojí další obviněný oligarcha a sponzor Směru Jozef Brhel. Výboh zatím vinu odmítá. Až ale vyšetřování pokročí a promluví i další lidé podezřelí z korupce, může se stát, že Miroslav Výboh začne spolupracovat. A to by mohlo být pro řadu politiků velmi zlé.

Nejbližší období ukáže, nakolik tato aféra ovlivní politickou budoucnost Petera Pellegriniho a jeho strany Hlas. Z dosud známých skutečností souvisejících s vyšetřováním kauz vedoucích ke špičkám Směru je zřejmé, že nejen Robert Fico, ale i Peter Pellegrini má hodně důvodů být nervózní. Jediný způsob, jak to před voliči marketingově zakrýt a odpoutat jejich pozornost od vlastních problémů, je nepřetržitá kritika vládní koalice. A ta k tomu dává dost příležitostí.

Marián Balázs

Peter Pellegrini v premiérské pozici vykročil z Ficova stínu a jeho ambice rostly.

Wikimedia Commons/European Parliament

Jak je důležité uspět v Horních Rakousích

Pozornost rakouských politických stran se v současnosti upírá do spolkové země Horní Rakousy. Poslední zářijovou neděli se tam totiž konají regionální volby, jejichž význam zdaleka převyšuje lokální úroveň.

V Horních Rakousích vsadila sociální demokracie na Birgit Gerstorferovou (druhá zleva). A nejen na ni.

Foto: Miroslav Šepták

První místo v Horních Rakousích obhajují lidovci (ÖVP), kteří vládou také na celostátní úrovni. Přesvědčivé vítězství jejich zemského hejtmana Thomase Stelzera by tak mělo pozitivní efekt i pro lidoveckého spolkového kancléře Sebastiana Kurze. Jeho jinak pevnou pozici otrásl v květnu zveřejněné obvinění státního zastupitelství, že údajně křivě vypovídal před parlamentní komisí. Hrozí mu tak odnětí svobody až na tři roky. Lidovecký šéf Kurz nařčení vehementně odmítá a za celým případem spatřuje komplot politických oponentů a části rakouských médií.

Ačkoliv zhruba třetina voličů požadovala Kurzovo okamžité odstoupení z kancléřské funkce, jeho ÖVP za ním neochvějně stojí. Koncem srpna jej drtivá většina delegátů (99,4 procenta!) lidoveckého sjezdu zvolila na další čtyři roky předsedou strany. Ve spolkové vládě lidovci jednoznačně zastíňují svého menšího koaličního partnera – Zelené. Zmíněná aféra tak pro Kurze představuje momentálně největší problém, a proto se snaží zaměřit pozornost veřejnosti jiným směrem.

V zářijovém hlasování jde lidovcům především o udržení vítězné image. ÖVP pod Kurzovým vedením (od května 2017) ve všech volbách na celostátní nebo zemské úrovni vždy posílila. Tento trend hodlá teď potvrdit i v Horních Rakousích. Nezpochybnitelnou výhodou pro lidovce je skutečnost, že tam obhajují na své poměry slabý výsledek z roku 2015 v podobě 36,3 procenta odevzdaných hlasů.

Podle dlouhodobých voličských průzkumů mohou nyní počítat se zhruba 40 procenty.

Limitování ztrát

Druzí skončili v Horních Rakousích před šesti lety Svobodní (FPÖ), ale ve zopakování tehdejšího vynikajícího výsledku (30,4 procenta odevzdaných hlasů) nevěří ani největší optimisté z jejich řad. Situace se totiž pro stranu podstatně změnila. Celosvětová migrační krize v roce 2015 jí výrazně pomohla, když u voličů bodovala důrazem na restriktivní azylovou politiku.

Dnes Svobodní stále pocítují důsledky kauz spojených se svým bývalým předsedou Heinzem-Christianem Strachem. Jakýkoliv výsledek přesahující dvacet procent odevzdaných hlasů bude pro hornorakouského lídra Svobodných Manfreda Haimbuchnera znamenat úspěch. Když v roce 2009 poprvé stanul v čele zemské kandidátky FPÖ, musel se výrazně spoléhat na Stracheho pomoc. Dnes je již dostatečně známým politikem, který by chtěl ve své straně zmírnit populistické tóny a zaměřit se vedle restriktivní migrační a azylové politiky rovněž na sociální témata.

Haimbuchnerovo limitování ztrát by představovalo vodu na mlýn nedávno zvoleného předsedy Svobodných Herberta Kickla (viz článek na str. 22). U něho vzhledem k ostré a útočné rétorice přetrvávají pochybnosti, zda kromě

skalních příznivců FPÖ dokáže oslovit podstatné množství nevoličů a někdejších příznivců lidovců.

Každopádně poslední dobou získávají Svobodní zpět ztracenou půdu pod nohama. Daří se jim zaujmout nespokojence s protikoronavirovými vládními opatřeními i podstatnou část z těch, kteří odmítají očkování proti nemoci covid-19.

Tonoucí sociální demokracie

Nejen Svobodní zatím marně čekají na návrat na výsluní. Od neúspěšných parlamentních voleb 2017 hledá svoji tvář také sociální demokracie (SPÖ). S výjimkou úspěchů v zemských volbách v Korutanech a ve Vídni pravidelně vykazuje pokles voličské přízně. V Horních Rakousích logicky vsadila na Birgit Gerstorferovou, regionálně dostatečně známou a vyprofilovanou političku. Od roku 2016 odpovídá v zemské vládě za problematiku dětí, mládeže, sociální otázky, rozvoj obcí a ochranu zvířat. Nepřekvapí proto, že v dosavadním průběhu stranické kampaně dominují klasická sociálnědemokratická témata, jako jsou dostupné bydlení a reforma péče o starší občany a zdravotně znevýhodněné.

Gerstorferovou veřejně podpořil poslední spolkový kancléř za SPÖ Christian Kern. Při této příležitosti si neopomněl rýpnout do Sebastiana Kurze, jemuž vyčítal upřednostňování vlastní mediální prezentace před řešením starostí a problémů občanů Rakouska. Zde je nutné dodat, že Kern „vděčí“ za svůj konec v politice právě Kurzovi, na jehož dynamický styl a celkovou změnu lidovecké image nedokázal najít v parlamentních volbách v roce 2017 vhodný recept.

Pomyslný účet za své vládní angažmá na celostátní úrovni obdrží v Horních Rakousích Zelení. Jak již bylo řečeno, lidovcům se podařilo zatlačit menšího koaličního partnera do pozadí. Zelení tedy spíše mohou počítat s udržení stávajících pozic. Pomůže jim k tomu důraz na tradiční témata, jako je boj proti klimatickým změnám nebo podpora rozvoje veřejné dopravy.

V každém případě jakékoliv posílení v Horních Rakousích využijí zmíněné strany v celostátní politice. Především lidovci kalkulují s možností odvrátit pozornost Rakušanů od údajně nepravdivého svědectví Sebastiana Kurze. Chtějí ukázat, že voliči v Horních Rakousích oceňují způsob, jakým spolková vláda pod jeho vedením zvládá současné turbulentní časy poznamenané pandemií.

Zelení spoléhají na svá tradiční témata, jako je boj proti klimatickým změnám nebo podpora rozvoje veřejné dopravy.

Foto: Miroslav Šepták.

Miroslav Šepták

Nový šéf Svobodných jde ve šlépějích Jörga Haidera

Svobodnou stranu Rakouska převzal v červnu Herbert Kickl. Muž s pověstí zkušeného a obratného rétora nechodí pro ostrá slova daleko.

Diskuse o tom, kdo převezme kormidlo Svobodné strany Rakouska (FPÖ), odstartovalo rozhodnutí Norberta Hofera rezignovat na předsednický post. Někdejší stranický prezidentský kandidát, který v roce 2016 těsně prohrál souboj o funkci hlavy státu s Alexandrem Van der Bellenem, na tento velmi dobrý výsledek nedokázal nenavázat. V čele FPÖ stál od května 2019, kdy vystřídal Heinze-Christiana Stracheho. Po parlamentních volbách na podzim téhož roku Hofer počítal s obnovením úspěšné spolupráce s lidovci. Místo toho se musel spokojit s místem v opozici, poněvadž Svobodní v důsledku několika skandálů spojených se Strachem oslabili. Nová role Hoferovi příliš neseděla. Vystupoval umírněně a příliš konsenzuálně, k čemuž se přidaly jeho nepřehlédnutelné zdravotní problémy. Přesto šlo o překvapení, když 1. června 2021 prostřednictvím Twitteru oznámil konec ve funkci předsedy FPÖ.

Mimořádný stranický sjezd, který se uskutečnil v sobotu 19. června, zvolil Hoferovým nástupem Herberta Kickla. Rodák z Korutan působí v řadách FPÖ od roku 1995. Začínal psaním projevů pro bývalého předsedu Svobodných Jörga Haidera, aby se posléze stal jedním z hlavních stranických volebních stratégů. Nikdy nešel pro ostré slovo daleko. Například v roce 2010 stál za sloganem „Vídeňská krev – mnoho cizího nedělá nikomu dobře“. Od prosince 2017 do května 2019 vedl v první vládě lidoveckého kancléře Sebastiana Kurze resort vnitra, přičemž opozice mu opakovaně vyčítala snahu ministerstvo zpolitizovat. Přesto lze tvrdit, že mezi částí policistů byl populární, neboť se stylizoval jako jejich obhájce a prosadil ze státního rozpočtu více financí pro vnitra. Po výše uvedených Stracheho kauzách museli Svobodní vládní křesla opustit.

Ministerské angažmá znamenalo v Kicklově životě zásadní zlom. Do té doby byl spíše mužem v pozadí, nyní však usiluje o přední pozice. V souvislosti se současnou koronavirovou pandemií se stal jedním z nejhlasitějších odpůrců vládních opatření, která označuje za neúčinná a přehnaná. Odmítá například nošení roušek v parlamentu nebo očkování proti covidu-19.

Klíč k jeho úspěchu bude spočívat v tom, jestli dokáže oslovit příznivce lidovců a mobilizovat nevoliče, neboť samotná podpora tvrdého jádra FPÖ k rozvíření vod rakouské politiky zcela určitě nestačí. Po jeho zvolení do předsednického křesla Svobodní podle očekávání ještě více vystupňovali opoziční rétoriku vůči současné vládě Sebastiana Kurze. Kickl ji líčí jako neodpovědnou, bezskrupulózní a štěpící společnost. Přitom se snaží prezentovat

jako obyčejný člověk a bojovník proti „prolhaným mocným“. Jedná se o strategii, jež v minulosti FPÖ několikrát pomohla k úspěchům.

Kickl rozhodně nepůsobí bojácným dojmem. Ostatně za svůj vzor několikrát prohlásil Jörga Haidera. Někdejší korutanský hejtman, jenž na podzim 2008 tragicky zahynul, převzal v roce 1986 FPÖ na úrovni pětiprocentní voličské podpory. O třináct let později dovedl Svobodné v parlamentních volbách ke druhému místu se ziskem 26,9 procenta odevzdaných hlasů. Ani tento výsledek mu však nepomohl k tomu, aby osobně zasedl ve spolkové vládě vedené lidoveckým kancléřem Wolfgangem Schüsslelem. Pro své politické soupeře nebyl kvůli dlouholeté ostré rétorice spolehlivým a vítaným partnerem.

Kickl může v lepším případě pomoci Svobodným dosáhnout v příštích parlamentních volbách kolem dvaceti procent odevzdaných hlasů. Těžko si lze ovšem nyní představit, že by mu kdokoli z politických konkurentů nabídl ministerské křeslo. Hrozí mu tedy podobný osud jako kdysi Haiderovi, byť si na rozdíl od něho již účast ve vládě krátce vyzkoušel.

Miroslav Šepták

Po zvolení do čela Svobodných byl Herbert Kickl na koni. Jak dlouho mu to vydrží?

Foto: Wikimedia Commons/ Michael Lucan

Visegrád má pro nás smysl. Měli bychom se ale občas ozvat

Viktor Orbán hodně přispěl k proměně Visegrádské skupiny do podoby, v jaké je dnes vnímána. Ale není to jenom jeho dílo. Když visegrádská čtyřka začala pracovat s migračním tématem, předsedalo jí Česko, říká Vít Dostál z Asociace pro mezinárodní otázky.

■ **Visegrádská skupina, kterou dnes tvoří Česko, Maďarsko, Polsko a Slovensko, existuje už třicet let. U jejího zrodu stáli československý prezident Václav Havel, jeho polský protějšek Lech Wałęsa a maďarský premiér József Antall, kteří podepsali na starobylém maďarském hradě Visegrád deklaraci o spolupráci. Tomáš Garrigue Masaryk říkal, že se státy udržují těmi ideály, z nichž se zrodily. Platí to i pro visegrádskou čtyřku (V4), byť samozřejmě není státem?**

Ta otázka je dobře posunutá k ideálům, ale na Visegrádskou skupinu bychom se měli dívat věcněji. I v době jejího vzniku za ní stála velmi pragmatická myšlenka. A to i přesto, že šlo o magické období začátku devadesátých let a u zahájení spolupráce byly zmíněné velké osobnosti s disidentskou minulostí. Proto možná máme tendenci vnímat moment jejího vzniku prizmatem velké symboliky a spatřovat za ním nějakou vznešenou myšlenku. Ale ten důvod byl tehdy velmi praktický. Bylo třeba vyplnit geopolitické vakuum, které ve střední Evropě vzniklo, a ukázat, že region umí spolupracovat při své integraci do euroatlantických struktur. To se Visegrádskou deklarací podařilo.

■ **Nicméně před třiceti lety byla jedním z hlavních cílů středoevropské spolupráce pomyslná cesta na Západ. Kdežto dnes má Visegrád nálepku sdružení, které se v Evropské unii vůči západním zemím vymezuje. Na to jsem narážel při zmínce o ideálech.**

Nosné myšlenky visegrádské spolupráce se během její existence několi-

krát proměnily. Třeba na konci devadesátých let Visegrád ožil, když díky Mezinárodnímu visegrádskému fon-

Vít Dostál (1985) je výkonným ředitelem Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Odborně se zaměřuje na českou zahraniční a evropskou politiku, středoevropskou spolupráci a polskou zahraniční a vnitřní politiku. Je autorem a editorem řady publikací věnovaných české zahraniční politice a střední Evropě. Na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně absolvoval obor Mezinárodní vztahy a evropská studia. Pobýval na studijních a pracovních stážích ve Varšavě a Bruselu.

du získal svůj občanský rozměr. Byla tu též snaha pomoci Slovensku dohnat to, co kvůli vládě Vladimíra Mečiara zanedbalo v procesu evropské integrace. Od roku 2006 zase převládala myšlenka, že Visegrád je tu od toho, aby předal svou jedinečnou zkušenost se vstupem do EU zemím západního Balkánu a východní Evropy. Potom se objevila představa V4,

kteřá je defenzivním tělesem, jež má pomoci zastavit cokoliv „špatného“, co k nám přichází z Bruselu. Co však stále zůstává klíčové, je velmi pragmatická spolupráce v dílčích resortních agendách. Nesmíme zapomínat ani na spolupráci v občanském sektoru. Samozřejmě, na první pohled nyní u V4 vyřezává protiuprchlícká rétorika. Visegrádská spolupráce má však více vrstev. A to, co možná na první pohled nevidíme, je z mého pohledu důležitější než to, co vidíme a co se nám nemusí líbit.

■ **Jsou si dnes ony čtyři středoevropské země bližší, než si byly v roce 1991?**

Určitě. Při nejmenším nás teď v mnohém spojuje členství v EU a sekundárně taky v NATO. Ale členství v Evropské unii nás obrovským způsobem přiblížilo. Společnosti se mnohem lépe znají. Neuvěřitelně se zvýšil vzájemný obchod, což je také důsledek unijního jednotného vnitřního trhu. Na druhou stranu je otázka, jestli máme vždy tak blízké pohledy na evropskou a zahraniční politiku a zda máme společné zájmy. Podle mě to do velké míry platilo po roce 2004. Tehdy jsme v řadě agend chtěli nechtěli měli podobný cíl, protože jsme byli noví členové EU a vstupovali jsme do ní s podobnými problémy. Ať už to byla třeba otázka přechodného období na volný pohyb pracovníků nebo téma energetické bezpečnosti. Tyto věci nás všechny tížily, a poměrně jednoduše se u nich hledala osa spolupráce. Čím déle jsme ale součástí EU, tím více se objevují témata, ve kterých jsou naše zájmy mimoběžné. Spíše najdeme spojence v jiných částech Evropy než zrovna ve Visegrád-

ské skupině. To je celkem přirozený vývoj, který bude dál pokračovat. Nic to ale nemění na naší strukturální provázanosti, která je určitě mnohem větší než v roce 1991.

■ **Rýsuje se nějaký nový zájem, který by mohl V4 zase spojit?**

Visegrád je nyní spíše nástrojem pro vzájemnou komunikaci a informovanost. Pokud nedojde k nějaké razantní proměně postojů po volbách v některé ze zúčastněných zemí, bude nás spojit hlavně pohled na migraci a reformu evropské azylové politiky. V tomto je Visegrád velmi halasný a dokázal se na této otázce etablovat. Ale že by se to podařilo v jiné důležité agendě, si nemyslím. Určitě nás přibližuje snaha integrovat západní Balkán do Evropské unie. Tam je visegrádská podobnost názorů velmi výrazná. Nejlepší reklamou na rozšiřování EU ale můžeme být my sami, což teď úplně nejsme.

■ **Může nás spojit Východní partnerství, tedy projekt EU zaměřený na užší spolupráci se šesti postsovětskými státy?**

Tam jsme limitováni tím, že Maďaři mají velmi vyhraněné vztahy s Ukrajinou kvůli maďarské menšině v Zakarpátí a velmi nekonstruktivně svůj problém vnášejí do dalších formátů mezinárodní spolupráce. Ať je to Visegrád, EU nebo Severoatlantická aliance. Bez změny přístupu z maďarské strany nebude visegrádská čtyřka v této oblasti relevantním hráčem. Jakkoliv se daří přinejmenším udržovat komunikaci a zachovávat to, aby se například ministři zahraničí V4 a zemí Východního partnerství jednou za rok potkali a pobavili se o budoucnosti tohoto projektu. Většinou se zúčastní i někdo z evropských institucí a často též zástupce aktuálního předsednictví EU. Což přinejmenším viditelnosti toho formátu pomáhá. Společné praktické kroky v rámci této politiky jsou ale kvůli maďarskému přístupu těžko představitelné.

■ **Postupovalo Maďarsko tímto způsobem už před nástupem Viktora Orbána k moci?**

Orbán vládne v Maďarsku od roku 2010 a Východní partnerství bylo spuštěno jen o rok dříve, ale každopádně se na začátku takto neprofiloval. Pohledy na východní politiku a zejména na Rusko však nebyly ve Visegrádu nikdy úplně identické. Když se podíváme zpět na válku v Gruzii v roce 2008, tam se rozštěpil úplně ukázkově. Na jedné straně bylo Česko a Polsko, pokud si tedy odmyslíme postoj prezidenta Václava Klause, kdy obě vlády zastávaly velice důraznou pozici proti Rusku. A na druhé straně byly Maďarsko a Slovensko, které měly pochopení pro ruské argumenty. Takže rozkol ve východní politice není ničím novým.

■ **Jak moc Orbán V4 změnil? Dnes se občas o něm mluví jako o jejím neformálním vůdci.**

Orbán hodně přispěl k proměně Visegrádské skupiny do podoby, v jaké je dnes vnímána. Ale není to jenom jeho dílo. Když visegrádská čtyřka začala pracovat s migračním tématem, předsedalo jí Česko. Možná se to tak nyní nezdá, ale v roce 2015 toto téma neuchopil silně Andrej Babiš, ale chopili se ho premiér Bohuslav Sobotka, ministr vnitra Milan Chovanec a ministr zahraničí Lubomír Zaorálek, všichni sociální demokraté.

■ **Babiš, který dnes odmítá vpustit do země jediného uprchlíka, chtěl tehdy přijmout tisíce běženců a obsadit jimi volná místa pro pomocné dělníky...**

Přesně tak. Každopádně proměna Visegrádu není jen dílem Viktora Orbána. Samozřejmě je to ale zkušený politik. Po odchodu Angely Merkelové bude mít za sebou ze současných premiérů EU zdaleka nejvíce evropských summitů. Takže s takovým výtlakem politických zkušeností se dá určitě dobře pracovat a Orbán s tím pracovat umí. Problém je u těch zemí, které na rozdíl od Maďarska nechápou Visegrád jako prostor pro realizaci vlastních cílů. Za časů premiérství Bohuslava Sobotky jsem měl občas dojem, že na tiskových konferencích po schůzkách předsedů vlád řekl Viktor Orbán maďarský pohled na věc,

Beata Szydło sdělila polský pohled na věc, Robert Fico představil slovenské stanovisko a pak Sobotka řekl „visegrádský“ pohled na věc. Asi každý se snaží Visegrád nějak využít, ale Orbán i díky tomu, že si umí najít lidi, kteří mu v zahraničí naslouchají, v tom dovede daleko lépe chodit.

■ **Dokáže premiér Babiš prosazovat ve Visegrádu české zájmy? Neustále opakuje, jak se svým přítelem Viktorem Orbánem v EU zrušili povinné kvóty na uprchlíky, ale žádná výrazná česká stopa za jeho vlády ve Visegrádu nezůstává. Jako by uznával Orbánovo vedení.**

U současného českého premiéra musíme vždy rozlišit, kdy sleduje nějaký cíl svého politického marketingu a kdy sleduje český národní zájem. V tomto ohledu má určitý soulad právě v migrační rétorice. Když říká, že uprchlické kvóty zrušil se svým přítelem Orbánem na summitu o půl páté ráno, tak to do určité míry platí. Protože na té Evropské radě v roce 2018 se znovu potvrdilo, že žádné přerodělování žadatelů o azyl nebude. Premiéři V4 tam skutečně drželi za jeden provaz a dali si pak fotku na Twitter, kde se chlubili, jak byli úspěšní. Navíc odkazování na Orbána, který je v určitých kruzích ikonou, boduje u části Babišova elektorátu. Na druhou stranu si nemyslím, že by Andrej Babiš nechal se sebou úplně zametat.

■ **Kdy se to například projevilo?**

Dá se to třeba ukázat na případu, kdy zejména kvůli polským a částečně i maďarským problémům s Izraelem došlo k poškození formátu V4 plus Izrael. A v tomto případě Česká republika včetně premiéra nechtěla hrát roli nějakého mediátora a řekla si, že si nebude značkou Visegrád kazit dobré vztahy s Izraelem. A dala najevo, že dokud si toto Polsko nevyřeší, tak platforma V4 plus Izrael nedává moc smysl. To, že ze strany Babiše nevidíme žádný jiný obsah ve visegrádské spolupráci, než je migrace, nejspíše znamená, že v dalších oblastech neexistuje pragmatický průnik. Ohledně nelegální migrace máme usnesení

české Poslanecké sněmovny, které prošlo v roce 2015 poměrně širokou většinou. Když tedy vezmeme v úvahu, co je podle našich politických představitelů deklarovaný český národní zájem, tak je to v souladu s tím, co Babiš společně s Orbánem v této otázce dělá.

■ Na první pohled se zdá, že se z V4 trochu stáhlo Polsko. Na počátku přitom existovaly obavy ostatních států, že jí bude chtít šéfovat.

Polsko vždycky přemýšlelo nad větším formátem, než je jen visegrádská čtyřka. Za časů, kdy byl ministrem zahraničí Radosław Sikorski, si diplomaté často dělali legraci z toho, jak Poláci pořád vymýšlejí nové formáty, například V4 plus severské a baltské země. Zaznívala anekdota, že Poláci budou první, kdo vymyslí summit V4 plus zbytek světa. Současná vláda zase propaguje iniciativu Trojmoří. Takže oni vždycky měli tendenci myslet v prostoru střední a východní Evropy šířeji, ale nemyslím si, že by je Visegrád omrzela. Možná si spočítali, že může fungovat v některých praktických záležitostech, ale ve věcech, které teď intenzivně řeší, jim zase tolik nepomůže. Ať jsou to vztahy s Ruskem nebo Německem či konflikt s evropskými institucemi kolem právního státu. V těchto otázkách nebude Visegrád nikdy jednotný. Poláci se nyní například shodnou s Maďary na tématu právního státu, ale moc se s nimi neshodnou na přístupu k Rusku.

■ Do jaké míry by Česko mělo řešit problémy s dodržováním zásad právního státu, které v Polsku a Maďarsku v současnosti evidentně jsou?

Nás se to samozřejmě dotýká. Jedná se o reputaci celé střední a východní Evropy. V neposlední řadě jde i o to, že Polsko je náš druhý nebo třetí nejdůležitější obchodní partner. Ve chvíli, kdy tam právní stát nebude dobře fungovat, nastává pro naše obchodníky a investory velký problém. Mimochodem, je zajímavé, že se po roce 2015, kdy se k moci dostala strana Právo a spravedlnost (PiS), docela

změnila povaha českých investorů v Polsku.

■ O co přesně šlo?

Za předchozí vlády Donalda Tuska přišli do Polska velcí hráči jako ČEZ, Daniel Křetínský nebo skupina Penta. Snažili se získat důležité akvizice. Souviselo to samozřejmě s tím, že v Polsku je stále hodně oblastí, které nejsou v soukromých rukou. Tuskova vláda byla jejich privatizaci nakloněna. Poté, co Tuskova Občanská platforma v roce 2015 prohrála ve volbách a vlády se ujalo PiS, došlo ke dvěma změnám. Za prvé k zastavení privatizace, kdy PiS jednoznačně řeklo, že se státní majetek rozprodávat nebude. Za druhé se státem vlastněné firmy postupně začaly stávat oporou vládnoucího režimu, což dobře dokumentuje loňský nákup sítě regionálních novin koncernem PKN Orlen. Za takové situace si čeští, zejména energetičtí hráči uvědomili, že nejsou v prostředí, kde by jim byl umožněn jednoduchý růst. Příklad ČEZ, který z Polska nedávno vycouval, je docela ilustrativní. Na druhou stranu si nemyslím, že je to úplně špatně.

■ Z jakého důvodu?

Zájmy velkých finančníků a konglomerátů by později mohly křivit nebo zatěžovat vzájemné vztahy. Do Polska nyní přicházejí spíše středně velké české firmy, které si tam chtějí vyzkoušet mezinárodní expanzi. Čili prostředí českých investorů nebo obchodníků v Polsku je mnohem diverzifikovanější. Jsou to třeba menší firmy, ale je jich tam zase více. Vzájemný obchod se pořád zvětšuje a asi ještě získá na významu, až se podaří zlepšit dopravní infrastrukturu mezi oběma zeměmi.

■ Dá se říci, že máme s Polskem společné zájmy, které třeba nemáme s Maďarskem?

Polsko je pro nás důležitý partner například pro to, že se na rozdíl od ostatních zemí střední Evropy nebojí investovat do své obranyschopnosti. A je jasné, že dokud budeme mít za spojence stát se silnou a akceschop-

nou armádou, tak jsme bezpečnější. V obranné spolupráci bude mezi námi a Polskem vždy existovat výrazná asymetrie, když ale najdeme nějaký úzký funkční vztah, můžeme na tom jenom získat. Podle řady analytiků, kteří se bezpečnostní dimenzi věnují, nabízí americká vojenská přítomnost v Polsku pro českou stranu řadu možností. Například aby se účastnila různých společných cvičení nebo se pokusila o soulad mezi obrannými plány a nastavila těsnější komunikaci pro případ ohrožení. Protože naše bezpečnost je v tomto ohledu nedělitelná.

■ Jak moc je Visegrád důležitý pro Slováků?

Je pro ně důležitý už jen proto, že jsou nejmenší zemí, takže různým způsobem na rovném postavení ve V4 vydělávají. Slovensko musí nějakým způsobem protnout svou velmi úzkou vazbu na eurozónu, kterou tvoří převážně západní a jižní Evropa, a orientaci na středoevropský prostor, do kterého je vklíněno. Jako jediný stát V4 má za sousedy všechny tři zbývající země. Slovensko se snaží více upozorňovat, že na evropské záležitosti neexistuje jen jeden možný pohled. Pěkně to ukázal slovenský ministr zahraničí Ivan Korčok. V jedné debatě mu kdosi vyčítal, že Češi a Slováci loni nepodpořili při vyjednávání víceletého evropského rozpočtu Polsko a Maďarsko, které odmítaly jeho provázání s dodržováním zásad právního státu. Korčok namítl, že je to špatný úhel pohledu. Podle něj naopak Polsko a Maďarsko nepodpořily nás v tom, co jsme chtěli my. A sice, aby byl rychle dojednáán unijní rozpočet, protože jde o příležitost pro náš další hospodářský a společenský rozvoj. A to je podle mě docela geniální obrat. Přepólování této diskuse je něco, o co bychom se společně se Slovenskem měli do určité míry snažit. Říci: „Když něco chcete, a my ne, tak to není konec Visegrádu, ale jsou to různé pohledy na věc. Ne všechno musí mít visegrádskou nálepkou.“

■ Již zmíněná iniciativa Trojmoří je primárně polským nápadem.

Jedná se o spolupráci dvanácti států ležících mezi Baltským, Jaderským a Černým mořem. Jde o životaschopný projekt?

Řekl bych, že Trojmoří má nyní mnohem jasnější budoucnost, než mělo někdy v roce 2016, kdy kolem něj panovala spousta pochybností. Nebylo úplně jasné, co si od něj jeho architekti přesně slibují. Zejména v Polsku existovalo více představ, co by mohlo přinést. Chvilí trvalo, než jedna z nich, ta poměrně pragmatická, převládla. Dnes je poměrně jasné, jakou úlohu má Trojmoří sehrát. Zúčastněné země včetně Česka se na tom každý rok shodují v závěrečné deklaraci ze společného summitu. Vznikl fond Trojmoří, který má do budoucna plnit zajímavou funkci. Důraz má být na zlepšení dopravní infrastruktury na ose sever – jih. Ještě nevíme, jak přesně se k tomu nakonec postaví administrativa amerického prezidenta Joea Bidena. Od toho se asi odvine budoucí atraktivita tohoto formátu pro řadu zemí.

A jak do toho může Biden zasáhnout? Jeho předchůdce Donald Trump Trojmoří podporoval, a dokonce na jednom ze summitů byl, ale primárně by to přece měla být věc zúčastněných zemí.

Ano, ale podpora USA je v tomto případě důležitá. Dosud ji v americkém kongresu projevovali jak republikáni, tak demokraté. USA podporovaly vznik fondu Trojmoří a slíbily do něj vložit docela velké prostředky. Ovšem původně přislíbená částka byla později snížena a vyřízení celé záležitosti se stále odkládá. A je samozřejmě otázka, do jaké míry to souvisí se současnými problémy v polsko-amerických vztazích. Řada zemí přitom vidí v Trojmoří příležitost pro nalezení nové roviny vztahů mezi tímto regionem a Spojenými státy. Ty se v minulosti koncentrovaly na přenos zkušeností s demokratickými institucemi a na naši podporu při vstupu do NATO. Nyní se soustředí na posilování obranných kapacit tohoto regionu. Kdyby vznikl velký fond Trojmoří, do kterého by investovaly významné po-

jišťovny, důchodové fondy a zajišťovny zejména ze Spojených států, kde tento kapitál existuje a musí se někde uchytit, tak máme trvalý zájem o náš region ze strany USA. Což je ve výsledku podle mě mnohem více než dohadování, jestli dáváme 1,8 nebo 2,0 procenta HDP na obranu. Ve chvíli, kdy tady budou mít uložené peníze američtí penzisté, máme mnohem lepší výchozí pozici pro budování dlouhodobého vztahu se Spojenými státy.

Jak si ale potom vysvětlit, že polská vláda ohrožuje své vztahy s USA snahou de facto vlastnit polskou opoziční televizi TVN, která nyní patří americké společnosti Discovery?

Pro mě je záhada, jaká strategie strany Právo a spravedlnost za tím stojí. Jestli si myslí, že to nějakým způsobem uhrájí. Možná se domnívají, že je Biden slabý. Pokud by to ale mělo dopad na obrannou spolupráci a americkou vojenskou přítomnost v Polsku, tak je to velký problém i pro nás. Už jsem mluvil o tom, proč je pro nás z hlediska bezpečnosti Polsko důležité. Česko by se mělo proto občas ozvat, abychom nevypadali jako ti, kterým je to v podstatě jedno. Tady je podle mě prostor třeba pro parlamentní diplomacii.

Někteří komentátoři označují Visegrád za toxický a tvrdí, že bychom měli z V4 vystoupit.

Kdybychom vystoupili z Visegrádské skupiny, nebudeme mít komunikační kanál, který dnes máme, ale pořád budeme mít stejné sousedy včetně Maďarska jako takzvaného čestného souseda. Můžeme ovšem změnit náš přístup k Visegrádu a třeba se trochu víc ozývat, když máme odlišné názory na některé věci. Nebo pokud někdo jiný říká, že máme stejné postoje, i když to tak není. Například když maďarská ministryně spravedlnosti Judit Varga bez nějaké konzultace s námi naznačovala, že existuje specifický visegrádský přístup k právnímu státu, který je jiný než ten prosazovaný v EU. Slovenská ministryně spravedlnosti Mária Kolíková se proti tomu důrazně ohradila a označila to za zneužití značky V4. Naše ministryně Marie Benešová to přešla mlčením. Přitom to byl přesně moment, kdy bychom se ozvat měli.

Tomáš Fošum

Visegrádská čtyřka jako bratři v triku?

Foto: Vlada.cz

Sto let ve hvězdách se Stanisławem Lemem

Román Solaris, který napsal polský spisovatel Stanisław Lem, inspiroval ke zfilmování Andreje Tarkovského v roce 1972 i Stevena Soderbergha v roce 2002. Jak dnes obstojí futurologické vize autora, jenž předpověděl mnohé vynálezy?

Kris přistává na planetě Solaris. Není rozhodně první. Podivnou planetu s organickým a pravděpodobně velmi inteligentním oceánem lidé objevili už dávno. V současné době se však pro ně stává neřešitelným problémem. Část vědců navrhuje její zkoumání zanechat, mladí naopak chtějí dokázat, že lidé mohou *Solaris* pochopit. Kris má především za úkol zjistit, proč ze stanice na planetě nepřícházejí žádné zprávy. Dostává se do zvláštního časoprostoru, v němž si už přestává být jistý tím, co je reálné a co pouze fantazie vyvolaná oceánem. Ten zřejmě lidem zhmotňuje jejich skryté touhy. Ale nakolik jsou oživé sny a vzpomínky to, co si skutečně přejeme?

Podobných otázek otevírá *Solaris* tisíce, každému čtenáři trochu jinou. A rozhodně nemusíte být fanouškem astronautiky, fyziky nebo nových technologií. Kouzlo textů Stanisława Lema naopak spočívá právě v tom, že ačkoli ho inspirovaly objevy a výzvy tehdejší doby od letů do vesmíru až po atomovou energii, domýšlí je především v kontextu morálky a psychologie konkrétního člověka. A ta se tolik neproměňuje. I když bychom rádi předstírali, že dechberoucí pokroky lidské vědy nás vedou ke stále lepším zítřkům, každý vynález je zneužitelný.

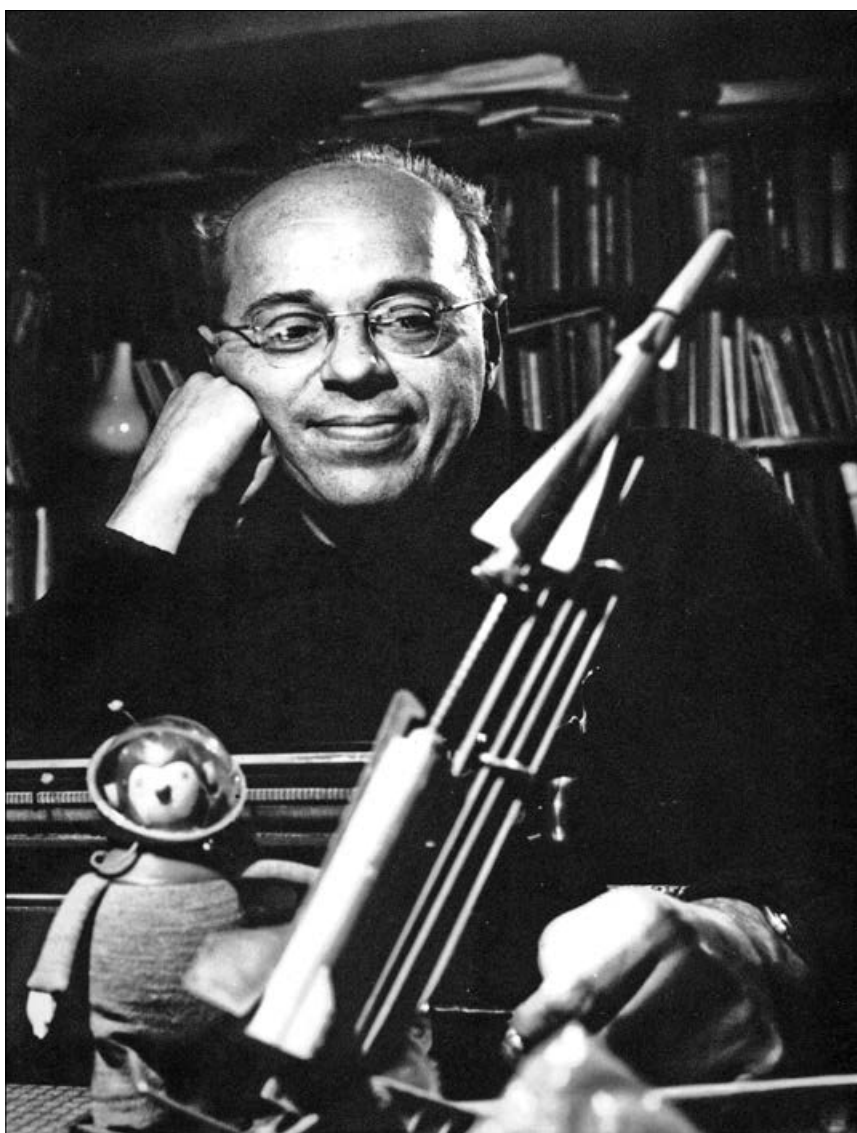
Ze Lvova do vesmíru

Lemovy vize budoucnosti jsou dnes v určitém smyslu ještě aktuálnější než v době svého vzniku. Pokud se začteme do jeho rozsáhlé novely *Futurologický kongres* z roku 1971, máme pocit, že se v ní zhmotňuje environmentální žal – planeta je zdevastovaná, lidé žijí v rozpadlých městech a živí se krmnou směsí. Kvůli chemickým preparátům, které mění vnímání reality, to ale vypadá, že je všechno v pořádku. Mozek lze ošálit velmi snadno, ukazuje Lem. Zároveň si ale pohrává s groteskností celé situace, jejímž vyústěním není samoúčelná paranoidní spiklenecká teorie, jak by možná někdo očekával:

„Co to je, pane profesore? Řekněte mi

to, proboha! Zapřísahám vás! Spiknutí? Zrada? Plán na vyhubení všeho lidstva? Dábelská konspirace?“ „Ale kdepak, pane Tichý! Nebudte hned tak démonický! Je to prostě svět, ve kterém žije hodně přes dvacet miliard lidí...“ „Moment, já se teď nemohu soustředit... Má to znamenat že...“ „Že vám nikdo nepřeje nic zlého, naopak, ze soucitu,

Stanisław Lem. Snímek pochází z výstavy *Budoucnost v bublinách*. Foto: Wojciech Zemek, 1966 © Tomasz Lem

z vysoce humánních důvodů se používá chemického humbuku, kamufláže, přikrášlování skutečnosti péry a barvami, které už dávno ztratila..." (z českého překladu *Futurologického kongresu* od Heleny Stachové vydaného v roce 1977).

Možné je, že Lemova nedůvěra ve schopnost lidstva dobře naložit s vlastními vynálezy pramenila z jeho životopisu. Narodil se v roce 1921 v tehdy polském Lvově v rodině s židovskými kořeny. Výjimečně nadaný student maturoval na gymnáziu v roce 1939 a toužil stát se vědcem. Četl Julea Vernea a H. G. Wellse – druhý jmenovaný ho inspiroval k prvním vlastním literárním pokusům. Zanedlouho však idyla skončila. Město nejprve obsadila Rudá armáda. Lem prozatím mohl jít na vysokou školu, studoval medicínu. Jeho rodina pak měla štěstí. Když v roce 1941 do Lvova vstoupili němečtí vojáci, podařilo se Lemo- vým díky falešným dokumentům uniknout ghettu a tragickému osudu židovských obyvatel města. Mladý Stanisław se aktivně zapojil do odboje, mimo jiné ukrýval svého známého židovského původu.

Po opětovném příchodu Rudé armády se sice mohl vrátit ke studiím, ovšem jen na chvíli – Lvov podle Jaltské dohody už neměl nikdy patřit k Polsku, a tak celá rodina odjela do Krakova. Ocitli se tam bez prostředků, prakticky všechno jmění museli opustit. Lem studoval a zároveň přispíval do rodinného rozpočtu psaním do novin, neboť žili ve velmi nuzných podmínkách. Ačkoliv budoucí světoznámý spisovatel pracoval nějakou dobu jako porodník, rozhodl se opustit medicínu a vedle vědecké práce pokračoval v psaní. Zpočátku především publikoval povídky a příběhy na pokračování. O tom, že si vybral dobrou cestu, ho přesvědčil úspěch jeho knižního debutu *Astronauti* (1951). Své prvotiny Lem později neuznával, zčásti i proto, že byly poplatné tehdejší doktríně socialistického realismu. Stále se ještě jako spisovatel hledal, ale již našel opuštěný prostor poválečné polské literatury – sci-fi. S Lemo- vou erudicí bylo zřejmé, že nezůstane jen u fascinace technologickými novinkami.

Futurologie, fantazie a filosofie

Stanisław Lem nepochybně tvoří součást onoho kon- denzovaného výbuchu lidské kreativity šedesátých let, která se objevila v mnoha oborech a oblastech a pro niž dodnes neexistuje jasné vysvětlení. Kosmonautika patřila mezi ně. Člověk ve vesmíru a na Měsíci – to nebyl jen tech- nologický zázrak, ale symbol, metafora. Díky kontaktům s vědeckou obcí a také otevřenosti Polska – v porovnání s Československem nebo jinými státy za železnou oponou – měl Lem přístup k západní literatuře věnované napří- klad kybernetice. Tato témata ho velmi zajímala a samo- zřejmě je i zúročil ve svých textech. Právě v šedesátých letech vydal svá zásadní prozaická díla: *Solaris* (1961), *Ná- vrat z hvězd* (1961), *Nepřemožitelný* (1964) nebo *Pánův hlas* a *Příběhy pilota Pirxe* z roku 1968. Jednalo se o sci-fi prózy, u nichž se vize budoucnosti a nových objevů spoju- jí s filosofickými otázkami směřování lidské civilizace a du-

ševní síly jednotlivce. Lem chtěl dosáhnout toho nejlepší- ho v obou směrech: představit srozumitelně, avšak přesně možnosti inženýrského umu, zároveň ale vše zachytit lite- rárně vybroušenou formou.

Lemova životní dráha byla především neustálým zkou- šením nových cest. Pokud by mu šlo jen o čtenářský úspěch, v klidu by mohl psát další a další variace na příbě- hy z vesmíru. Jazyk a literatura mu ale sloužily ke zkoumá- ní hranic lidského poznání a imaginace. Proto si pohrával s různými žánry, liboval si v archaických stylizacích a vy- mýšlel neexistující světy. Jeho filosofické sci-fi bylo určeno spíše pro vzdělanější, užší publikum. Vedle románů a po- vídek nebo groteskních próz se autor *Solaris* začal věno- vat esejistice a publicistice. Vznikly jeho známé apokryfy, tedy recenze neexistujících knih, nebo rozhlasové a tele- vizní scénáře. Podařilo se mu ovšem proniknout i na Zá- pad. V roce 1970 ve Spojených státech vyšel román *Sola- ris*, jež následovaly další texty.

V Československu se Lemovy knihy překládaly už od pa- desátých let. Próza *K mrakům Magellanovým* z roku 1951 se stala předlohou dodnes nepřekonaného českosloven- ského sci-fi filmu *Ikaria XB 1* režiséra Jindřicha Poláka z ro- ku 1963. Tento snímek byl jedním z inspiračních zdrojů Stanleyho Kubricka při práci na filmu *2001: Vesmírná ody- sea*. Podle jeho próz natočili filmy i další tvůrci, například Ari Folman nebo György Pálfi.

Už na konci šedesátých let, kdy polští komunisté začali vířit antisemitské nálady, Lem zvažoval emigraci. Ale do- kud byl jeho syn malý, nechtěl riskovat krok do neznáma. Z Polska odjel v roce 1981 po vyhlášení válečného stavu, jehož cílem bylo potlačit nezávislé odbory Solidarita a stá- le silnější opozici. Žil s manželkou ve Vídni a vrátil se až v roce 1988. Ačkoliv Lem předvídal různé vynálezy od ta- bletu po smartphone, sám do konce života psal na stroji a nikdy se nenaučil používat počítač. Postupně byl stále více skeptický k vývoji lidstva a jeho mentálních i morál- ních schopností. „Příliš mnoho z toho, co byl jen můj vý- mysl a nezodpovědné rozvíjení fantasmagorií, se stalo realitou. A skutečnost je překvapivě ještě pitoresknější než výtvo- ry méj představitosti," řekl v rozhovoru se Sta- nisławem Berešem v knize *Dějiny polské literatury v rozho- vorech (Historia literatury polskiej w rozmowach)* vydané v roce 2002. Zemřel o čtyři roky později, 27. března 2006 v Krakově.

Lucie Zakopalová

Budoucnost v bublinách

U příležitosti nedožitých 100. narozenin Stanisława Le- ma byla vyhlášena komiksová soutěž pro mladé české autory a autorky inspirovaná jeho dílem. Výstava nej- lepších prací se poprvé představí na veletrhu Svět kni- hy Praha (23.–26. 9.), na podzim potom také na filmo- vém festivalu 3kino nebo plzeňské Fakultě designu a umění Ladislava Sutnara.

Ne zcela úspěšný pokus o shrnutí polských překladů české literatury

Moravská zemská knihovna vydala dvojjazyčnou publikaci Česká literatura v polských překladech (1989–2020), jejíž autorka a autoři – Joanna Goszczyńska, Jaromír Kubíček a Tomáš Kubíček – čelili ne-snadnému úkolu. Zkoumané období je totiž bohaté na polská vydání českých knih a přístupů k analýze literárního transferu existuje mnoho. Navíc polské překlady slovanského písemnictví včetně toho českého jsou pečlivě sledovány v odborném časopise Przekłady Literatur Słowiańskich.

Autoři – a zejména autorka, která napsala hlavní studii – tak stáli před vícero dilematy. Především se museli rozhodnout, jakým způsobem téma uchopit, aby neopakovali to, co již bylo někde jinde napsáno. A aby vnesli do bádání něco inovativního. Dále se tvůrci museli ujistit, že je jimi připravená bibliografie úplná nebo alespoň o poznání bohatší než seznamy, jež zveřejňuje zmíněný časopis. Navíc kolektivní publikace vyžaduje schopnost vnímat práci ostatních zúčastněných a domluvit se s nimi na tom, jak se jednotlivé texty budou doplňovat.

Hlavní částí publikace je bibliografie české literatury převedené do polštiny, která čítá bezmála 90 stran z celkových 231. Druhou výraznou částí, jež následuje hned za úvodem Tomáše Kubíčka, je studie Joanny Goszczyńskiej *Překlady české literatury v Polsku od roku 1989*. Knihu doplňují krátký text Jaromíra Kubíčka a dva souhrny: přehled českých autorů a jejich děl vydaných v polštině v letech 1989–2020 a přehled polských antologií s texty českých spisovatelů. Příspěvky obou Kubíčků i Goszczyńskiej jsou uveřejněny jak češtině, tak v polštině.

Publikace je prvním knižním zpracováním překladů české literatury do polštiny po roce 1989. V 60. a 80. letech minulého století vznikly dvě knihy zabývající se podobnou tematikou (překlady z češtiny a slovenštiny) za období 1945–1964 (autor Zdzisław Hierowski), respektive 1945–1980 (autoři Witold Nawrocki a Tadeusz Sierny). Kniha tak zaplňuje určitou mezeru. Nepokryta zůstávají osmdesátá léta 20. století, z nichž je zatím zpracována pouze samizdatová produkce, a to zásluhou bohemistky Doroty Bielec.

Pocta mediátorkám a mediátorům

Východím bodem studie Joanny Goszczyńskiej je konstatování, že samotný rok 1989 neznamenaá zvrát ve vydávání české literatury v Polsku, nýbrž že onen zvrát předznamenává. Toto tvrzení je následně doloženo a právě

historicky citlivý přístup k první dekádě po roce 1989, kterou autorka nevnímá jako monolit, znamená velkou přednost jejího textu.

Dále se podrobněji zabývá *Osudy dobrého vojáka Švejka*, které vyšly v Polsku ve třech různých verzích. První, proslulý překlad Pawła Hulky-Laskowského vznikl už v letech 1929 až 1930. Proto podniká Goszczyńska i exkurz do minulosti a osvětluje tak kontext překladů Józefa Waczkówa (1991) a Antoniho Kroha (2009). Jejich díla krátce popisuje a hodnotí. V jedné krátké kapitole se zabývá překládáním románů Bohumila Hrabala.

Goszczyńska rozděluje zkoumané období na následující úseky: „zvláštní“ rok 1989, léta 1990–1995, 1996–2006 a 2007–2020. Tento pokus rozčlenit éru po pádu komunismu na menší části podle určitých kritérií je velkým plusem publikace. Autorka tak odmítá stále ještě převládající a velmi zjednodušující dělení na „před rokem 1989“ a „po roce 1989“.

Samotný rok 1989 popisuje podrobněji a následující období uchopuje podle jednotlivých let. Každému z nich věnuje jeden odstavec, v němž uvádí počet vydaných překladů a hlavní tituly. Podkapitola věnovaná letům 1996–2006 má odlišnou konstrukci – jak zdůrazňuje sama autorka, vyjmenovat všechny vydané knihy nebylo už možné. V tomto období totiž výrazně roste jejich počet a spolu s ním se rozšiřuje

i okruh překladatelek a překladatelů. Goszczyńska se tu tak rozhodla pro vyjmenování důležitých (podle ní) titulů a jmen (Karel Poláček, Vlastimil Třešňák, Eda Kriseová, Irena Obermannová, Halina Pawłowska, Jakub Deml, Viktor Fischl, Jáchym Topol, Jiří Gruša, Ivan Klíma, Ota Pavel a mnoho dalších). Uvádí rovněž nakladatelství, která dotyčné tvůrce vydala. Pár odstavců věnuje i překladům poezie, na nichž má největší zásluhu Leszek Engelking, a literatury pro děti, o něž se přičinili hlavně Maria Marjańska-Czernik, Andrzej Piotrowski a Leon Kuciński.

Klíčem k představení dalšího období (2007–2020) se pro autorku stávají jednotlivá nakladatelství (ATUT, Afera,

Stara Szkoła, Dowody na Istnienie) – vyjmenovává knihy, autorky a autory, které vydávají. Goszczyńska důsledně zmiňuje i jména mediátorů (překladatelů, překladatelek, nakladatelek, nakladatelů, redaktorů, redaktorek), kteří se na prosazení, přípravě a často i úspěchu jednotlivých děl výrazně podíleli. Jedná se o další přednost studie. Zdaleka ne vždy se totiž dostává těmto – tak zásadním – osobnostem dostatečné pozornosti. U Goszczyńskiej se tak dozvíme o nezaměnitelné roli, jakou ve zprostředkovávání české literatury v Polsku dnes mají – anebo donedávna měli – kupříkladu Kama Buchalska, Olga Czernikow, Dorota Dobrew, Katarzyna Dudzic-Grabińska, Leszek Engelking, Andrzej Jagodziński, Maria Marjańska-Czernik, Anna Radwan-Żbikowska, Julia Rózewicz, Jan Stachowski, Mariusz Szczygieł, Mirosław Śmigielski, Anna Wanik, Agata Wróbel, Aleksandra Ziemiańska, Elżbieta Zimna a další.

Zjednodušení a opomenutí

Přese všechny zmíněné klady trpí publikace několika neduhů. Samotné studii by jednoznačně prospěl sjednocený přístup v popisu dílčích období. Zaměření na jednotlivé roky v prvním období přechází v dalších časových úsecích k analýze na základě jednotlivých autorů a autorek. Následně se klíčem k popisu stávají nakladatelské iniciativy. U některých z nich autorka hodnotí dokonce i webové stránky. Tímto způsobem se sice Goszczyńska vyhnula možné schematičnosti, nicméně chybí jednotné hledisko, z něhož by proces literárního transferu chtěla nahlížet. Dalším problémem je častý výskyt simplifikací. Ty jsou sice jakž takž přijatelné v úvodu – když Tomáš Kubíček kupříkladu píše, že polští čtenáři „čtou českou literaturu v nebyvalé míře“ (s. 7). Na mysli má ale spíše to, že je hodně vydávána česká literatura. To však nevypovídá nic o její čtenosti. Když vezmeme v potaz skutečnost, že podle statistik Polky a Poláci čtou velmi málo, lze jen stěží tvrdit, že pro českou literaturu to neplatí.

Při psaní vědecké studie, byť přehledové, je třeba vynaložit veškeré úsilí, abychom se vyhnuli zjednodušení, paušalizaci a nesrovnalostem. Ty se tam ale bohužel na více místech vyskytují. Uvedme jen pár příkladů. Goszczyńska třeba konstatuje, že nakladatelství Afera vydalo dosud „více než dvacet publikací“, což je sice pravda, nicméně se jedná o číslo násobně vyšší než dvacet. Dále se v textu vícekrát opakují odhady či přemýšlení nad možnými příčinami určitých jevů, které však bylo možné zjistit (stejně jako počet knih vydaných jednotlivými nakladatelstvími).

Autorka například píše: „Těžko říci, proč nakladatelství ATUT své velkolepé plány opustilo – pravidla knižního trhu bývají nevyzpytatelná. Můžeme se pouze domnívat, že jedním z důvodů byla rostoucí konkurence, která se dostavila spolu se vzrůstající oblibou české literatury v soukromých nakladatelstvích.“ (s. 34) V tomto případě by možná stačilo oslovit lidi ze zmiňovaného nakladatelského domu a jednoduše se na ony důvody zeptat. Takové řešení se zdá o to samozřejmější, neboť bohemistický svět v Polsku je poměrně malý („všichni se znají“) a pozice profesorky Go-

szczyńskiej v něm je důležitá. Dále se ve studii vyskytují tvrzení, která nejsou dostatečně doložená. Jako třeba zmínka o tom, že „po předčasném vyčerpání nákladu bylo nové vydání [*Příběhu inženýra lidských duší* od Josefa Škvoreckého – pozn. aut.] čtenáři dychtivě očekáváno“ (s. 40).

Problematický je i text Jaromíra Kubíčka, který měl zřejmě za úkol osvětlit metodologii zpracování bibliografie. Bohužel se na tuto úlohu neomezil, a zejména v posledních odstavcích se tak setkáváme s velmi zobecňujícími výroky na téma vydávání české literatury v Polsku. Ty jsou o to více zarážející, že je text otištěn ve sborníku, kde zmiňované trendy jsou či mají být vysvětleny právě Joannou Goszczyńskou. Jeho text působí dojmem, jako by ho Jaromír Kubíček psal pro jiný účel a netušil, že bude součástí většího celku. Jako by neměl možnost se seznámit s nej důležitější studií v jeho rámci.

Navíc zde nenajdeme dostačující zdůvodnění, proč jsou do bibliografie zařazeni takoví autoři jako Franz Kafka a Rainer Maria Rilke. Kubíček píše: „Podchycujeme také překlady německy píšících autorů, k nimž patří např. pražští autoři Franz Kafka nebo Rainer Maria Rilke, které polská bibliografie pokládá za rakouské spisovatele. Na rozdíl od světových souborných katalogů, jež u jednotlivých děl uvádějí překlad podle jazyka, je pro polskou bibliografii kritériem příslušnosti země původu autora (v případě F. Kafky či R. M. Rilkeho tedy Rakousko-Uhersko, i když publikovali ještě po vzniku ČSR)“ (s. 81). Co je však kritériem pro autory předkládané bibliografie, není zřejmé.

Samotná bibliografie doplňuje (poměrně rozsáhlé) mezery, které jsou přítomné v již zmíněných soupisech *Przekładów Literatur Słowiańskich*. Nicméně i v recenzované knize najdeme nedostatky. Proto je škoda, že autoři bibliografie neudělali při jejím sestavování ještě jeden krok, a to právě srovnání s existujícími přehledy. Již tam by zjistili, že opomenuli kupříkladu překlad *Dívky jako ty* od Evy Schmidtové (1997) nebo knihy Miroslava Šaška, z nichž zaznamenávají pouze *To je Paříž*. Navíc název publikace sugeruje, že v ní najdeme bibliografii překladů vydaných v letech 1989–2020. Nicméně kniha šla do tisku nejspíše příliš brzo na to, aby byl rok 2020 kompletní.

Na závěr si pisatelka těchto řádků nemůže odpustit ještě jednu výtku, a sice ohledně soustavného používání generického maskulina. To se zdá nepatřičné přinejmenším ze dvou důvodů. Za prvé jsme v roce 2021, kdy máme za sebou dlouhou historii boje za zviditelňování žen. Za druhé je genderový aspekt překladu také důležitou otázkou – v kontextu česko-polského transferu vidíme kupříkladu velmi silnou feminizaci této profese. Mezi osobami, které se zabývají současnou českou literaturou, bezpochyby převažují ženy. Jedná se o generační změnu, jež výrazně ovlivnila také poměr mezi počty překládaných spisovatelů a spisovatelek. Po celé 20. století se do polštiny překládali především čeští autoři, nikoliv autorky, nicméně ve druhé dekádě 21. století se tyto počty začaly vyrovnávat. Z těchto důvodů se jeví používání slov jako „překladatelé“ nebo „autoři“ nemístné.

Olga Słowik

Česko versus industriální památky. Drama nekončí

Staré továrny a další objekty industriálního dědictví u nás často úplně zbytečně podléhají zkáze. Pod pásy bagrů tak nezřídka končí cenné dědictví po předcích, které mohlo dále sloužit, byť třeba úplně jiným účelům než v minulosti. Naštěstí existují také pozitivní příklady, kdy se historicky vzácné průmyslové stavbě podařilo vdechnout nový život. Jedná se třeba o pardubické Winternitzovy mlýny. Naopak v Praze zmizela celá řada slavných fabrik jako kupříkladu smíchovská Tatra.

Industrializace byla nejdůležitější společenskou změnou od dob vzniku zemědělství a proměnila svět i jednotlivé lokality k nepoznání. Zbyla po ní řada pamětihodností, jež ale často ustupují novým projektům. V posledních letech se vnímání průmyslových objektů mírně zlepšilo. Méně často tak nastávají situace, že při nové výstavbě jsou všechny staré industriální stavby srovnány se zemí. Alespoň ve větších městech již bývá poměrně běžné, že některá z nich zůstane ušetřena zásahu bagrů. Jednak aby připomínala dřívější historii místa, jednak aby dodala příběh, který tolik chybí projektům vzniklým „na zelené louce“.

Většina památek však zaniká. Lze to dobře dokumentovat na velkých developerských aktivitách v Praze. Z bývalé továrny Tatra (dříve Ringhoffer) na pražském Smíchově, zbourané v 90. letech, nezůstalo téměř nic. Stejný osud potkal v roce 2014 i jednu z nejstarších továren v Praze, karlínskou Rustonku. Z jinonické Waltrovky se o pár let později zachovala alespoň jedna historická budova. Ta je dnes nejzajímavější částí nového areálu postaveného investiční skupinou Penta. Mimochodem, svou kliniku do ní přestěhoval nejslavnější český fyzioterapeut Pavel Kolář.

Podobně zřejmě dopadne i přestavba bývalého areálu ČKD ve Vysočanech, momentálně jedna z největších developerských akcí v metropoli, na které se podílí více firem. Většina budov kdysi nejvýznamnější české továrny půjde k zemi, ale přístup jednotlivých investorů se od sebe liší. Skanska nechá stát jen bývalou kotelnu s komínem, do níž po přestavbě umístí restauraci a snad i galerii. Oproti tomu britská firma Mount Capital, jež koupila jihozápadní část areálu (kdysi Pragovka), plánuje ponechat rovnou čtyři nejceněnější budovy a udělat z nich kulturní okresek. Už nyní tam působí řada umělců, takže potenciál je značný.

Asi největší a nejvášnivější debatu pak vyvolal záměr na demolici nedaleké pekárny Odkolek. Původní plány italského investora počítaly pouze s ponecháním administrativní budovy, která je kulturní památkou. Zbytek známého a architektonicky cenného areálu měl zmizet. Po dlouhých tahanicích však došlo roku 2017 k jeho prodeji stavební firmě Metrostav. Ta představila po jednáních s veřejností i odborníky nový projekt, který už ponechává i jižní část fasády, charakteristické hodiny a komín. Výsledkem je tedy jakási kompromisní kulisa, jež upomíná na

minulost místa, ale za ní vznikne čistě moderní zástavba. Je to samozřejmě mnohem lepší než nic, ale ikonická stavba by si zasloužila citlivější přístup.

Ten ukazuje například Penta v Nuselském pivovaru, kde nyní realizuje novou výstavbu. Nutno ovšem podotknout, že jí ani nic jiného nezbyvalo, neboť se jedná o kulturní památku. Během dalších let vyrostou také nové muzeum železnice a elektrotechniky na Masarykově nádraží, v památkově chráněných bývalých dílnách. Stavbu realizuje Národní technické muzeum. Dosavadní areál bude z velké části zachován a dále zhodnocen citlivě doplněnými novými prvky. Kulturní památkou je také varna s komínem, která zůstane po aktuální demolici zchátralého zlíčovského lihovaru na Smíchově. Bez uvalení památkové ochrany by Praha přišla i o Nákladové nádraží Žižkov. Zdá se tak, že v hlavním městě (ale nejen tam) je prohlášení za kulturní památku stále jednou z neúčinnějších metod, jak zabránit svévolné likvidaci architektonického průmyslového dědictví. Na osvíceného developera tedy stále nelze úplně spoléhat ani v pokrokové Praze.

Střídavě oblačno

Smíšené pocity nabízí i pohled do druhého největšího města u nás. Brno trpí dlouhodobě nedostatečnou památkovou ochranou a bývalý moravský Manchester postupně ztrácí prstenec továren východně od centra a vlnového nádraží. K zemi padla až na Bochnerův palác bývalá Vlněna. Demolice řadí rovněž v areálu Zbrojovky, kde by alespoň měly zůstat nejceněnější budovy (generální ředitelství, výtopna s komínem). Letos v březnu rozbouřila debatu informace, že má zaniknout známá Mosiliana kvůli fikci souhlasu brněnského magistrátu (nevyjádřil se v předepsané lhůtě). Bourání se podařilo odložit díky návrhu na prohlášení Mosiliany za kulturní památku a v červenci Jihomoravský kraj rozhodnutí o demolici zrušil. Přesto stále není vyhráno a budoucnost nejceněnějších částí areálu je nejistá.

Možnost ztráty Mosiliany a zánik některých dalších historických budov zmobilizovala řadu osobností včetně spisovatelky Kateřiny Tučkové. Ty vytvořily spolek Za Brno a rozhodly se chránit tamní ohrožené architektonické dědictví. Boj o zachování významné části brněnské identity

Winternitzovy mlýny v Pardubicích.

Foto: Wikimedia Commons/Marcin Szala

se tak vyplatí sledovat i nadále. K tomu lze dodat, že během posledních tří let byla například dokončena velmi kvalitní přestavba budovy v bývalém areálu škrobáren v brněnském brownfieldu Ponávka nedaleko centra. Sloužit bude administrativním, obchodním a skladovým účelům.

To v Ostravě, která už hodnotu industriálních památek tolik nezpochybňuje, konečně začala rekonstrukce městských jatek pro galerii současného umění Plato. Vypadá velmi nadějně. Již v roce 2015 bylo dokončeno Trojhlaví Karolina coby nový multifunkční prostor. Téhož roku se Bolt Tower jako nástavbě vysoké pece č. 1 v Dolních Vítkovicích dostalo ocenění Stavba roku.

Podobně jako v Ostravě i v Plzni se pěstuje poměrně podnětný přístup. Existuje tam už mimo jiné Techmania Science Centrum v historickém areálu Škodovky, DEPO 2015 v Ústředních dílnách elektrických podniků, kulturní středisko v papírně a fitness centrum v někdejší čokoládovně. A pak tu jsou slušně opečovávaná sídla dvou velkých pivovarů – bývalého Prioru a dosud zdárně prosperujícího Plzeňského Prazdroje. A právě v poslední jmenovaném podniku se přestavuje stará elektrárna z roku 1905 a vzniká v ní ambiciózní a po všech stránkách vizuálně propracovaný projekt nového pivovaru Proud pod vedením studia Mimosa.

Postupně se situace lepší také v Liberci, kde přes množství negativních zásahů stále zbývá řada kvalitních továrních objektů odkazujících na někdejší textilní centrum Čech. V poslední době navíc přišly dvě dobré zprávy. V dolní části města nedaleko Papírového náměstí vzniká zásluhou radnice v budově bývalé slévárny Linser nové kulturní centrum. Přestavba čeká také areál tiskárny nedaleko Liebiegova paláce v centru Liberce, který developer po demolici několika nepoužitelných budov adaptuje na byty, kanceláře, ale i na galerii, kavárnu nebo ateliéry. Postupně se též přestavuje tkalcovna blízko místního hlavního nádraží pro potřeby zábavního centra Babylon. To ji připojilo k objektu sousední textilky, kontroverzně přestavěné na aquapark už v 90. letech.

Zajímavostí z jiného města je adaptace textilní továrny Modeta u jihlavské zoologické zahrady na místo určené pro pořádání kulturních akcí a na kavárnu či hernu. Investorem je sama Jihlava. Další skvělý příklad z Vysočiny představuje nové kulturní centrum v Humpolci. Vznikl tam ve spolupráci místních občanů a soukromého investora projekt 8smička, což je v roce 2018 dokončená přestavba někdejší textilní továrny na galerii, kavárnu, knihkupectví a multifunkční sál. Ale premiantem regionu je Třebíč. Město, kterému pomohlo vytyčit směr zapsání místních nejvýznamnějších kulturních památek na seznam UNESCO, se pustilo do obrovského projektu citlivé adaptace bývalé pobočky továrny Baťa (do roku 1931 Budischowského továrna). Vytvořilo tam novou čtvrť s nezměnitelným *geniem loci*. V autentickém areálu sídlí mimo

jiné výzkumná laboratoř, zázemí pro vysokou školu, školka, další kancelářské prostory či soukromé firmy. A protože se v Třebíči podařilo zachránit i další industriální památky, jde o velmi inspirativní přístup.

Lakmusové papírky

Inspiraci naopak dlouho nenabízelo Ústí nad Labem. Nedávno tam zmizely bývalá sklárna a areál Tonasa v Neštětčicích. Bouralo se též v někdejší chemičce a nyní i v Schichtově továrně ve Střekově, odkud byly alespoň zachráněny cenné historické stroje. Když si uvědomíme, že město toho vedle industriálních památek zase mnoho nenabízí, je až s podivem, že inspirace Ostravou dlouho nenašla sluchu. Nedávno ale vznikl projekt přestavby velkého cukrovaru ve Vaňově, který bývá tím prvním, co řidiči vidí při příjezdu ze směru od Prahy a Lovosic. Nyní málo využívaný areál by město rádo odkoupilo a následně chce získat finanční prostředky z unijního Fondu spravedlivé transformace. S plánem na proměnu areálu přišlo hnutí PRO!Ústí, jež hodlá vytvořit atraktivní prostor pro kulturu i pro soukromé subjekty. Jeho osud bude malým lakmusovým papírkem budoucnosti města, které se každým rokem více a více vytlidňuje.

Nelze také nezmínit, že v okolních Krušných horách je od roku 2019 zapsáno pět z celkových dvaadvaceti památek UNESCO, jež upomínají na hornickou minulost regionu (včetně saské části Krušnohoří). Pro úplnost dodejme, že na české straně to jsou Hornická kulturní krajina Jáchymov, Hornická kulturní krajina Abertamy – Horní Blatná – Boží Dar, Rudá věž smrti, Hornická kulturní krajina Háj – Kovářská – Mědník a Hornická kulturní krajina Krupka. Dopady na turismus, kulturní rozvoj a celkově na vzestup oblasti zatím nejsou úplně zřejmé kvůli pandemii nemoci covid-19, ale věřme, že budou pozitivní.

Při putování českými zeměmi pak zmiňme další evergreen posledních let, kterým je přestavba působivého areálu Winternitzových mlýnů od Josefa Gočára v Pardubicích. Jde o národní kulturní památku, jejíž konverze na multifunkční prostor patří k nejsledovanějším akcím svého druhu. I díky nadšeným soukromníkům manželům Smetanovým se přidala městská i krajská samospráva a minulý rok začala citlivá rekonstrukce. Díky ní vzniknou mimo jiné Centrální polytechnické dílny s učebnami a špičkově vybavenými laboratořemi podle projektu studia Šépka architekti a galerie.

Naopak smutným příběhem jsou areály kdysi světově proslulé sklárny Elias Palme v Kamenickém Šenově nebo Schindlerova továrna v Brněnci, které se stále nedaří zachránit. Takových příkladů je bohužel více než dost, zvláště v menších sídlech. Namátkou třeba textilky Perla v Ústí nad Orlicí, Primona v České Třebové nebo část Hedvy v Moravské Třebové. Někdy podlehla zkáze lokální historie celých oborů včetně těch, které měly zásluhu na hospodářském vzestupu daného regionu.

Například střední Polabí bylo jednou z oblastí, v níž se díky úrodné zemědělské půdě a promyšlenému přístupu zdejších obyvatel vytvořil v 19. století silný potravinářský průmysl v čele s cukrovary. Ten pak sloužil jako impulz pro rychlý rozvoj finančního sektoru, strojírenství nebo chemického průmyslu. Na těchto hospodářských základech postupně vznikl moderní český národ. Dnes už ale většina starých cukrovarů padla a jen výjimečně lze nalézt pozůstatky jejich původní slávy. I v polabském prostředí mizejících dějin a kořenů však nalezneme pozitivní příklad. Malý městys Cerhenice nedaleko Kolína, kde nežijí ani dva tisíce obyvatel, se nedávno pustil do záchrany zbytků tamního cukrovaru. V donedávna zpustlém areálu, který dominuje celé obci, vznikly během rekonstrukce nová budova parkovacího domu a školní dílny. V dalších plánech se pak nachází sběrný dvůr nebo sociální byty. Pokud se k takovému projektu odhodlali i v nepříliš velké obci, nemusíme vidět budoucnost industriálních památek úplně černě.

Jan Holovský

Smutným příběhem je osud Schindlerovy továrny v Brněnci.

Foto: Wikimedia Commons/ Miaow Miaow

Pozapomenuté řeckokatolické oběti rudého teroru

Zachováváním byzantského obřadu a zároveň uznáváním autority papeže představuje řeckokatolická církev jakýsi most mezi západním a východním křesťanstvím. Silná duchovní a kulturní pozice, jíž se v některých zemích poválečného východního bloku těšila, však byla trnem oku komunistickému režimu. Církev byla postavena mimo zákon a represe se nevyhnuly ani jednotlivým kněžím. Někteří z nich působili na území někdejšího Československa.

Jedním z řeckokatolických duchovních, na něž se snesl hněv komunistické moci, byl Teodor Romža. Letošního 14. dubna uplynulo od jeho narození 110 let. Budoucí vůdčí osobnost řeckokatolické církve na Podkarpatské Rusi (dnešní Zakarpátí) přišla na svět v roce 1911 ve vesnici Velikij Byčkov (tehdy Nadbočko) do poměrně chudé rodiny. Pílí a přirozenou inteligencí však dokázal Teodor Romža zaujmout tehdejšího mukačevského vladyku Petera Gebeje, na jehož přímluvu po dokončení gymnázia v Chustu pokračoval na prestižní Gregoriánské univerzitě v Římě. Tam v roce 1936 přijal kněžské svěcení.

Již během studií se rozhodl utužovat vztahy své domovské církve s pravoslaviím. Ty se sice začaly výrazně zotřovat až po převzetí moci komunistickým aparátem, avšak ani za první československé republiky se oblasti Podkarpatské Rusi nevyhnuly spory o řeckokatolické chrámy. Docházelo dokonce i k útokům na řeckokatolické kněze ze strany pravoslavných duchovních, kteří sem emigrovali z Ruska po říjnové revoluci v roce 1917. Ani přes své poměrně agresivní způsoby se však pravoslavná církev nedokázala té řeckokatolické kvantitativně vyrovnat – podle sčítání lidu z roku 1930 se k ní hlásilo pouhých 112 000 věřících ze 725 000 podkarpatoruských obyvatel, zatímco k řeckokatolické církvi patřilo bezmála 360 000 věřících. Svou první církevní misi chtěl Romža uskutečnit v Sovětském svazu. Tento záměr se mu splnil, zřejmě však jinak, než zamýšlel – v roce 1945 totiž Československo podstoupilo Podkarpatskou Rus Moskvě.

To už byl ale Romža v naprosto v jiné pozici. Charismatický duchovní, který rád jezdil na motorce, a – přestože

byl zaníceným kuřákem – holdoval mnoha sportům včetně lyžování a volejbalu, byl roku 1944 v pouhých třiatřiceti letech zvolen biskupem Mukačevské eparchie (obdobu římskokatolické diecéze). Ve funkci nahradil zesnulého Alexandra Stojku, známého svým důrazem na sociální otázku a potřeby nejchudších. Po první vídeňské arbitráži

v roce 1938 a anexi Podkarpatské Rusi Maďary v roce 1939 Stojka předpokládal, že dojde ke zlepšení sociální politiky. Avšak po zjištění, že se Rusinům zdaleka nedostává stejných práv jako Maďarům, se rozhodl pro naprostou apolitičnost. Tento postup svého předchůdce převzal také Teodor Romža. Při svém projevu na počest osvobození Rudou armádou v roce 1944 neagitoval za připojení Podkarpatské Rusi k Sovětskému svazu, což se od mukačevského eparchy (biskupa) automaticky očekávalo.

Svou reputaci v očích komunistické vlády nezlepšil ani na podzim téhož roku, kdy odmítl podepsat *Manifest o opětovném sjednocení Zakarpatské Ukrajiny s Ukrajinou*. O to usilovněji soustředil svou činnost na návštěvy jednotlivých farností a přípravy věřících i duchovních na těžkou zkoušku, kterou si pro řeckokatolickou církev přichystal nový

režim. Romžův vliv dokládá mimo jiné účast na poutích, kdy se zejména o srpnovém svátku Nanebevzetí Panny Marie navzdory hrozícím restrikcím sešly desetitisíce věřících.

Důvodem, proč pro Komunistickou stranu Sovětského svazu (KSSS) Teodor Romža i samotná řeckokatolická církev představovali nebezpečí, byla jistá spojitost s nechvalně proslulou ukrajinskou povstaleckou armádou (UPA). Nelze vyvrátit, že mnoho řeckokatolických kněží

Teodor Romža

Foto: Wikimedia Commons

i věřících s banderovci sympatizovalo a rovněž řada ukrajinských nacionalistů se k této církvi coby protiváze moskevského pravoslaví hrdě hlásila. Stejně tak ovšem není možné pominout skutečnost, že se situace v jednotlivých částech země značně lišila (například provázanost církve s Organizací ukrajinských nacionalistů či UPA v Haliči byla mnohem užší než na Zakarpatí, kde si církev zachovávala apolitičnost a povstalce nikdy oficiálně nepodpořila). Komunistický režim však existenci banderovců využil k masivní propagandě, jež pokračovala také po jejich eliminaci.

Vražda na druhý pokus

Vedení KSSS se domnívalo, že odstraněním biskupa církve výrazně oslabí a věřící se bez většího vzdoru rozhodnou konvertovat k „původnímu“ pravoslaví (tuto násilnou konverzi mimochodem odmítali i mnozí zástupci ortodoxní církve, kteří byli následně zbaveni funkce, vyvezeni do gulagů či rovnou zavražděni, jako kupříkladu Feofan Sabov). Romžovu likvidaci dokonce požadovalo přímo politbyro strany, zejména pak budoucí generální tajemník Nikita Chruščov. Koneckonců, jak ve své publikaci *Podkarpatská Rus: osobnosti její historie, vědy a kultury* zmiňuje historik a rusinista Ivan Pop, obavy z vlivu charismatického biskupa dokládají také slova pověřence Ruské pravoslavné církve I. Romera z roku 1947: „Biskup Romža musí být co nejdříve za použití té či jiné formy zbaven možnosti pokračovat v tom, aby téměř půl milionu sovětských občanů Zakarpatské oblasti vedl do Říma.“

Svůj tragický konec tušil Teodor Romža již den před útokem, tedy 26. října 1947. Onu neděli byl pozván na vysvěcení chrámu v obci Lavki v bezprostřední blízkosti Mukačeva. Během dne se tam objevila dvě vojenská auta, která vesnicí neustále projížděla, čehož si místní obyvatelé přirozeně všimli. Romžovi tedy cestu zpět do Užhorodu, sídelního města eparchie, rozmluvili. Pozdě večer vozidla zmizela. Zdálo se tedy, že nebezpečí pominulo a cesta se druhého dne obejde bez komplikací.

To byl ovšem omyl. Přestože biskupa Romžu po snídani informovali, že se vojenská hlídka ve vsi objevila znovu, jeho pevné rozhodnutí odjet to již nezvrátilo. Na zastávku, kam ho měl v doprovodu čtyř duchovních dopravit kočár, ale již nedojeli, neboť do nich za obcí v prudké rychlosti narazilo jedno z aut. Z druhého vozu vyběhli muži, kteří začali silně ochromené osazenstvo kočáru (kočí byl na místě mrtev) bít železnými tyčemi. V čele vrahů, členů 4. partyzánské správy NKVD, stál nechvalně proslulý příslušník sovětské rozvědky Pavel Sudoplatov, jenž byl mimo jiné zapleten do atentátu na Lva Trockého. Komando zkušeného sovětského agenta by zajisté svůj plán dovedlo do konce, kdyby je nevyrušil blížící se poštovní vůz, který raněné následně naložil a převezl do nemocnice v Mukačevu. Jakkoliv byl stav biskupa a jednoho z jeho spolucestujících kněze Daniela Bačinského (jehož si zřejmě útočníci s Romžou spletli) poměrně vážný, brzy po operaci se stabilizoval.

Chruščov, rozhořčen z neúspěšného atentátu, se po domluvě se sovětským vůdcem Josifem Stalinem rozhodl povolát šéfa toxikologické laboratoře Grigorije Majranovského, jenž si pro své pokusy na věznicích v gulazích vysloužil přezdívku Doktor Smrt. Nyní se jeho zrůdnost měla uplatnit v mukačevské nemocnici...

U pacientů dnem i nocí bděly sestry baziliánky. V té době však do nemocnice nastoupila nová sanitářka, která si říkala Odarka. Mezi sestry ji zavedl sám ředitel. Nasazená agentka NKVD nepůsobila kvůli svým neobvyklým otázkám a přístupu k práci příliš věrohodně, a sestry proto nepřestávaly u biskupovy postele bdít. Při jedné z nočních vizit, jež tehdy ředitel navzdory zvyklostem nemocnice pořádal, vyzval bdící řádovou sestru k odchodu. Odarce se tak konečně naskytla jedinečná příležitost k tomu, aby pacientovi podala smrtící látku. Podle jedněch zdrojů (Ivan Pop, slovenský teolog Peter Borza) mělo jít o injekci, zřejmě jedu typu kurare, podle časopisu *Immaculata* z roku 1992 (na základě výpovědi otce Bačinského) pak o příchnutí k jakési neznámé látce.

V každém případě biskup Teodor Romža v noci na 1. listopadu ve věku třiceti devíti let zemřel. Pomsta se paradoxně snesla na hlavní řádovou sestru Teofilii, která byla na základě falešného obvinění ze spoluúčasti na Romžově vraždě odsouzena k osmi letům v sovětských lágrech. Skuteční viníci, tedy uprchlí členové vražedného komanda i nastrčená zdravotnice, trestu unikli. Romžova pohřbu, jenž proběhl 4. listopadu 1947 v Užhorodě, se zúčastnilo 20 000 lidí. Na Zakarpatské Ukrajině se tak jednalo o poslední manifestaci řeckokatolických věřících, jejichž církev byla s konečnou platností zakázána 28. srpna 1949 zrušením Užhorodské unie ze 17. století.

Parodie na sobor

S obdobnými perzekucemi ze strany státního aparátu se řeckokatolická církev potýkala v podstatě ve všech zemích socialistického bloku, když řízené restrikce výrazněji nezasáhly pouze Maďarsko. Na území Československa se snahy o její likvidaci rozeběhly prakticky ihned po druhé světové válce a z hlediska počtu věřících se zaměřily především na východ Slovenska. Koncem 40. let byla ke zničení církve dokonce ze státní kasy vyčleněna poměrně vysoká částka tří milionů korun.

Likvidační akce vyústily v takzvaný Prešovský sobor, dnes známý spíše jako Prešovský lžisobor, jehož cílem bylo pohlčení řeckokatolických věřících pravoslavnou církví. Přestože toto shromáždění (součást takzvané Akce P) bylo prezentováno jako dobrovolné a prosté jakéhokoliv nátlaku, ve skutečnosti se jednalo o frašku. Přítomní duchovní zde oproti delegátům, tj. prověřeným členům Komunistické strany Slovenska, a zástupcům širší veřejnosti tvořili směšné minimum (73 ku 2000). Navíc sem mnozí z nich dorazili pod pohrůžkou násilí nebo neznali pravý důvod shromáždění.

Mezi jeho zásadní požadavky patřilo podobně jako na Zakarpatské Ukrajině odvrácení se od Říma a přechod

pod jurisdikci moskevského patriarchátu. Dokonce i Státní úřad pro věci církevní tuto očividnou parodii na sobor ze začátku odmítal uznat, avšak dne 26. května po vynuceném podpisu mnoha řeckokatolických duchovních k potvrzení platnosti nakonec došlo. Tímto aktem katolická církev byzantského ritu právně přestala až do roku 1968 existovat. Za normalizace byla tolerována, nadále však docházelo k represím, k zatýkání a internaci mnoha duchovních.

Další tragickou rovinou soboru se záhy po jeho ukončení stala internace prešovského eparchy Pavla Petera Gojdiče, jenž vždy zdůrazňoval konfesní rovnost. Za války se otevřeně postavil proti režimu Jozefa Tisa a aktivně se podílel na záchraně slovenských Židů (kupříkladu vystavováním řeckokatolických křestních listů), za což mu byl posmrtně v roce 2008 Izraelem přiznán titul Spravedlivý mezi národy. Komunistická vláda však Gojdiče za jeho odvahu odměnit nehodlala. V roce 1951 stanul spolu se dvěma římskokatolickými duchovními, biskupem Jánem Vojtaššákem a pomocným biskupem Michalem Buzalkou, před soudním tribunálem. Byl obviněn z vlastizrady, špionáže a podpory banderovců, za což mu soud uložil doživotní trest. Jeho útrpná pouť vězeními však trvala „pouhých“ devět let. Roku 1960 v den svých 72. narozenin následkem těžkých podmínek, tvrdé práce, mučení a rakoviny plic v leopoldovském kriminále zemřel.

V komunistických celách mnoho let strávil také Gojdičův blízký spolupracovník, prešovský pomocný biskup Vasil' Hopko. Jakkoliv byla oběma duchovním nabídnuta okamžitá svoboda, jestliže přijmou významné pozice v pravoslavné hierarchii a podpoří přechod řeckokatolických věřících k ortodoxní církvi, oba se postavili kategoricky proti. Hopko se sice svého propuštění dočkal, dlouhý pobyt v kriminále se však na něm silně podepsal a v roce 1976 kvůli podlomenému zdraví zemřel. Pavel Gojdič i Teodor Romža byli v roce 2001 papežem Janem Pavlem II. blahoslaveni, na Vasil'a Hopka přišla řada o dva roky později.

Zatímco památce perzekvovaných římskokatolických kněží se u nás dostává – samozřejmě plně po právu – značné pozornosti paměťových institucí, médií i jednotlivých farností, zničené lidské osudy z řad církve řeckokatolické, nedílné součásti duchovních a kulturních dějin Československa, upadly bohužel v drtivé většině případů v zapomnění. Nepochybně i proto, že z gulagů, kam byli řeckokatoličtí kněží často posíláni, se vracelo mnohem obtížněji. Nicméně ani sebeintenzivnějším pronásledováním a šikanou se církev spojující východ a západ komunistům v žádné ze zemí bývalého východního bloku zničit nepodařilo.

Táňa Matelová

Berlín rozervaly dějiny. Dnes si ho buď zamilujete, nebo utečete

Chodila jsem tudy každý den do práce a běhat, o víkendech na kávu nebo alespoň nakoupit, celkem více než rok. A přesto mě to místo nikdy nepřestalo fascinovat. Zepředu je kostel svatého Michaela netknutý. Při pohledu zezadu je ale zřejmé, že na vysoký chrám z červených cihel kdysi spadla bomba. Spojenecké nálety zanechaly za druhé světové války v ruinách celou historickou čtvrť Luisenstadt rozkládající se dnes na pomezí okrsků Mitte a Kreuzberg.

Od prostranství před kostelem vede úzký pruh zeleně vklíněný mezi zahnuté ulice Engeldamm a Bethaniendamm. Ten zase vzbuzuje dojem, že pod klenutými mosty kdysi tekla voda. A opravdu, Luisenstadtský kanál dříve spojoval hlavní tok řeky Sprévy s jedním z jejích bočních ramen. Voda ale byla příliš znečištěná, a tak ho v 30. letech zasypali. Kanál je minulostí, dodnes tu však sportovce při ranním výběhu občas překvapí míhající se ocásky krys.

Městští plánovači z meziválečného Berlína to nemohli tušit, ale zasypáním kanálu ušetřili dost práce svým nástupcům v 60. letech. Jeho dno a nejbližší okolí se totiž stalo přirozeným prostorem, kudy se dala vést Berlínská zeď. Ta v srpnu 1961 rozetnula historické německé hlavní město na dvě poloviny, západní demokratickou a komunistický východ. Z parku se stala země nikoho, volný pro-

stor mezi soustavou dvou paralelních stěn, které na mnoha místech „zed“ tvořily. Pustina uprostřed velkoměsta.

Po znovusjednocení Německa, ke kterému došlo v říjnu 1990, voda opět naplnila čtvercovou nádrž před kostelem. Její hladinu dnes čerí několik fontán, líně se tu plaví labutě. Přilehlá kavárna je jedním z těch míst, kam by člověk vzal na snídani svoje rodiče. Můžete se zabořit do polstrovaných sedaček s růžovými květinovými motivy – rozhodně spíš v anglickém než berlínském stylu –, přikusovat housku s dýňovými semínky a pořádnou vrstvou másla a pozorovat budovy kolem sebe. Bystrému pozorovateli neujde, že protilehlé strany nádrže lemují budovy značně odlišného vzezření. Tušíte správně, jedny byly postaveny za západoněmecké marky, peníze na druhé šly z komunistické pokladny.

Muzejní ostrov v centru Berlína, sídlo několika galerií a výstavních institucí. Dnes již je slavné Muzeum Pergamon (na fotce v pozadí) znovuotevřeno po nákladné rekonstrukci.

Foto: Helena Truchlá

Etapy berlínské romance

Ani o víkendu v čase snídaně neutichá v německé metropoli čilý ruch. Rodinku s dětmi na chodníku míjí skupina spíše neoblečených než oblečených mladých lidí. To málo, co mají na sobě, má černou barvu. V Praze by bezpochyby budili minimálně rozruch, spíše pohoršení. Tady se nikdo ani neohlédne. Míří na flám do nedalekého klubu. Ty berlínské jsou proslavené svou excentričností a také tím, že mají otevřeno nepřetržitě celý víkend, tedy i v neděli dopoledne. Město klubům nedávno přiznalo status kulturních institucí, a s tím i větší jistotu budoucí existence. Není to nepromyšlený tah. Kluby, tvrdě zasažené koronavirovou pandemií, do Berlína přitahují davy mladých návštěvníků připravených utrácet za taneční hudbu na světové úrovni.

Lidé, kteří v Berlíně nenajdou zalíbení, ho s odporem popisují jako špinavý, hektický, hlučný, příliš multikulturní, plný stánků s kebabem, předražených veganských bister i restaurací s nesmyslně mastnými a velkými porcemi tradičních německých delikates. Mají pravdu. Jenže ti, kdo si Berlín oblíbili, často oceňují naprosto stejnou sadu vlastností.

Stejně jako láska mezi lidmi se mění, vyprchává, nebo naopak dospívá a sílí, neodolává proměnám času ani vztah k Berlínu. Irský novinář Derek Scally popsal jeho fáze naprosto přesně. První je optimistická: tohle město je tak cool, svobodné, mohu tu být, kýmkoliv chci! Druhou provází fatalismus: samospráva je zoufale přebyrokratizovaná, S-Bahn zase nejezdí, na ulicích je vidět chudoba a ani já nikoho nezajímám... Třetí fáze podle méj osobní zkušenosti spočívá buď ve smíření, nebo odstěhování se. Já udělala obojí – přinejmenším to druhé ale jen dočasně.

Problém číslo 1: bydlení

Než budu pokračovat, je důležité zdůraznit, že jsem do romance s Berlínem vstoupila jako člověk privilegovaný. Žena bílé pleti, finančně relativně nezávislá, s pracovním místem v odvětvích, která znamenají vysoký sociální i kulturní kapitál.

Berlín jsem si oblíbila jako město, kde je možné zprostředkovaně zažít, nebo alespoň zkusit pochopit celé divoké, ničivé i radostné 20. století. Jenže dějiny německé hrdosti a militarismu, nacistického zla a studu za něj i soupeření mocností studené války, které na městu nechalo stále viditelné šrámy – to všechno jsou kapitoly historie, jež Berličany „s migračním pozadím“, jak je nazývá němčina, automaticky nezahrnují. Jejich podíl na vytváření společné paměti a identity zatím zůstává mimo hlavní proud zájmu. Což vybízí přinejmenším k zamyšlení s ohledem na to, že v Berlíně je takových lidí skoro třetina. Více, než kolik činí celostátní průměr.

Zraněná města

Člověk tu na jedné ulici najde podniky majitelů s kořeny v Etiopii, Palestině, na Srí Lance i v Norsku. Skoro každý víkend může objevit novou galerii či výstavu, zajímavý a životem tepající bar. Tedy za předpokladu, že má na tyto radosti dost peněz.

A tím se dostávám k prvnímu z důležitých postřehů o životě v dnešním Berlíně. Každý rok mu přibude několik desítek tisíc obyvatel. Město s výhodnou polohou uprostřed Evropy láká zaměstnance prosperujících odvětví, jako jsou právo, IT nebo marketing, a kromě nich také novináře, umělce či vědce. Prorazit se tu snaží celá řada startupů, a minimálně velkou pobočku tu má většina

firem, s jejichž akciemi se obchoduje na německé burze. Svá hlavní sídla mají ale stále převážně ve spolkových zemích dál na západě. Často se tam uchýlily právě z rozděleného města, jež po válce zůstalo v geopolitické izolaci.

V dekadách před pádem zdi byl Západní Berlín tak trochu černou dírou. Stěhovali se sem ve velkém mladí muži, kteří se chtěli vyhnout vojenské službě (nebyla tu povinná) a také konvencím. Ve městě obklopeném zneprátelenou Německou demokratickou republikou (NDR) stačilo pracovat třeba jen týden v měsíci, aby si člověk vydělal dost na základní živobytí. A zbylo mu hodně času na vlastní uměleckou tvorbu nebo filosofické úvahy. Zdejší alternativní scénu si svého času oblíbili i David Bowie, Nick Cave nebo Iggy Pop.

Berlín je nejspíše jedinou evropskou metropolí, kde je život levnější než v jiných městech daného státu. Náklady

jsou tu stále relativně nižší než v Paříži nebo Londýně, ale také v Mnichově nebo ve Frankfurtu. Dlouho neřešené problémy města a jeho správy však i tady začínají překračovat hranici udržitelnosti. Kdo by si tu chtěl pořídit vlastní byt, musí počítat s tím, že za něj zaplatí sumu odpovídající nájemnému za čtyřicet let. Letos tento ukazatel poprvé vystřelil Berlín na první místo v celoněmeckém žebříčku, i před bavorský Mnichov.

A také ten, kdo se smíří s životem v podnájmu, musí počítat s tím, že si připlatí. Ceny tu rostou nadprůměrně rychle, volných bytů je totiž zoufale málo. Drahé je hlavně bydlení v menších nemoovitostech ve čtvrtích, jako je Kreuzberg. Tedy přesně tam, kde se odehrávají scény z úvodu tohoto článku. Pokus růst nájmu zastavit nařízením neprošel u ústavního soudu. Teď Berličané rozjeli snahu vyvlastnit gigantické bytové fondy, kterým patří stovky tisíc bytových jednotek. O boji s realitními magnáty budou místní hlasovat v referendu. Město zatím začalo byty ve velkém nakupovat.

Pořád chudý, ale sexy?

Ze zmínek o vyvlastňování lidem z bývalého východního bloku vstávají vlasy hrůzou na hlavě, Berlín se ho ale možná nakonec skutečně dočká. A to je další

Kostel svatého Michaela.

Foto: Wikimedia Commons/Axel Mauruszat

z atributů německé metropole – v leccems je radikální až šokující.

Zdejší obyvatelé jsou výrazně levicově orientovaní. Koaalice ovládající berlínskou radnici byla první ve spolkové republice, kterou uzavřeli sociální demokraté se stranou Zelených a postkomunistickou Levicí (Die Linke), pohrobkem z dob NDR. Levicové smýšlení se tu rozprostírá po celé liberálně-konzervativní škále. Pro bohatší obyvatele čtvrti Prenzlauer Berg jsou zásadní otázky udržitelného životního stylu, v Neuköllnu nebo Kreuzbergu není problém najít slogany volající po spravedlnosti pro dělný lid, inspirované slavným německým učencem Karlem Marxem.

Ještě na začátku 21. století popsal tehdejší sociálnědemokratický primátor Berlína Klaus Wowereit své město jako „chudé, ale sexy“. Důvod byl jednoznačný. Rychlý boom a bohatnutí, které si o deset let dříve vysnilo sjednocené Německo, se tu nekonaly. Metropole byla extrémně zadlužená, míra nezaměstnanosti dosáhla v nejhorším bodě skoro dvaceti procent. Vzkvétala hlavně kultura a také noční život, proto „sexy“. Nutno podotknout, že ty, kteří tou dobou nemohli ve městě, jehož polovina za sebou měla desítky let zanedbávání pod komunistickou vládou, najít ani práci, Wowereit nenadchnul, ale spíše urazil.

O tom, že příjmy a obecně životní úroveň v někdejších východním Německu dohání tu západní příliš pomalu a že německé znovusjednocení má daleko od úspěšného dokončení, už bylo napsáno mnoho komentářů i analýz. Při letmém pohledu na Berlín jako město tyto předěly na řadě míst zcela zmizely. Kdo nicméně stopy historie vidět chce, najde je na každém kroku. I proto je Berlín tak unikátní.

Třeba spolkový parlament, Bundestag, dnes sídlí v budovách obklopujících historický říšský sněm (Reichstag). Tato část města se podle megalomanských nacistických plánů měla stát centrem Germanie, hlavního města světa pod nadvládou Adolfa Hitlera. Kdyby se svými architektonickými plány pokročil, neexistovala by dnes ani Brani-borská brána ani Reichstag. Zvrhlé nápady si i tak vyžádaly tisíce životů lidí, kteří zahynuli při stavebních přípravách. Mementem je dodnes betonový válec o průměru přes dvacet metrů, známý jako Schwebelastungskörper, což by se dalo přeložit jako zátěžové těleso. K vidění je jižně od centra města a označuje místo, kde se měl do země zanořovat jeden ze sloupů gigantického Vítězného oblouku. Berlín má ale značně podmáčené podloží a nebylo jisté, jestli tíhu betonu unese. Dnes je tu památník.

Ale zpět do parlamentu, kde jsem i jako cizinka měla možnost strávit několik měsíců na pracovní stáži. Moderní kanceláře poslanců a jejich týmů se rozkládají na obou březích Sprévy. Jejím tokem vedla hranice mezi východem a západem, a v okolí se proto rozkládala další z pustin, zemí nikoho. Dnes vzdušné a prosvětlené budovy spojuje několik pěších mostů, symbol jednotnosti a demokratické vlády v moderním Německu. Ve sklepech má parlament vystavený podivný dutý kamenný monolit. Jedná se o pozůstatky tunelu, kterým vstoupili do budovy žháři. Požár Reichstagu v roce 1933 byl symbolickým bodem zlomu, který pomohl k moci Hitlerovi. A dnešní za-

městnanci parlamentu ho mají každodenně na očích, po cestě do závodní jídelny.

Několik měst v jednom

Je přirozenou vlastností Berličanů nespokojeně brblat nad stavem věcí. Mají pro to i zvláštní slovo, meckern. A ještě více patří k berlínskému koloritu stěžovat si na to, jak se město proměňuje před očima a že už není, co bývalo.

Na tom nespíš není nic speciálního, ale v někdejší pruské, nacistické, komunistické a později moderní německé metropoli podobné postřehy odpovídají realitě. Lidé, kteří pamatují Berlín, když ho na dvě zcela odlišné části rozdělovala zeď, někdy svoje pocity srovnávají s tím, jak se asi museli cítit meziváleční Berličané, kteří se do svého někdejšího domova vrátili po druhé světové válce. Faktem je, že Berlín pozdních čtyřicátých let byl jednou velkou hromadou trosek. A že některá místa, jako je třeba dnešní oáza kancelářů, restaurací a obchodů různé úrovně luxusu na náměstí Potsdamer Platz, znovu obživla až mnohem později, po znovusjednocení. Pusté pláne s kalužemi dešťové vody, jež tu byly před ním, poeticky znázornil Wim Wenders ve svém filmu *Nebe nad Berlínem*.

„Mapy občas lžou, jak si to přejí dějiny. Třeba mapy endéer. Ty přece ukazovaly místo Západního Berlína jen bílý flek. Jako by uprostřed města civěl kráter nebo obrovské jezero,“ píše česko-německý spisovatel Jaroslav Rudiš v knize, která se Wendersem inspiruje (Její název *Nebe pod Berlínem* odkazuje na svébytný život odehrávající se ve zdejších metru. Kdo se svezl linkou U8 ve směru na Hermannplatz, leccos pochopí). Dnes už je německá metropole přístupná v celé své kráse a rozmanitosti. Pro toho, kdo do ní přijíždí poprvé, je ale stále hlavně na začátku velkou bílou skvrnou na mapě, terra incognita, jak by řekli kartografové ze starých dob.

Berlín je obrovský. Většina lidí se tak pohybuje hlavně po svém Kiezu neboli sousedství, zhruba vymezeném bydlištěm a místem práce. Díky velikosti má ale v nabídce něco pro každého. Milovník techny z Neuköllnu pracující v malé firmě ve čtvrti Mitte „žije“ jiné město než podnikatel z Wil-mersdorfu nebo státní úředník dojíždějící z Postupimi.

K plejádě stížností na to, jak se Berlín zběsile proměňuje, můžu každopádně přidat vlastní. Ve srovnání s mým posledním dlouhodobějším pobytem před necelými dvěma lety je tam zase ledacos jinak. Skrytý vnitřní prostor klubu, odkud dřív dunivě zněla elektronická hudba, je koronavirovým testovacím centrem. Oblíbená hospoda s nejlevnějším (a přitom výborným) točeným pivem široko daleko pandemii nepřežila vůbec. Jedno letiště fungovat přestalo, druhé po až směšně dlouhém zpoždění konečně zahájilo provoz. Jakému dalšímu zbabranému infrastrukturnímu projektu se teď budeme smát? Těžko říct. Jedna věc se ale nemění. Berlín je stále metropolí kontrastů a napětí. Plný ambicí a zároveň pochybností o tom, kým chce vlastně být. Je bouřlivákem, který ne a ne dospět a začít si pořádně vydělávat. Jedte tam, než z toho vyrostete!

Helena Truchlá

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Vycházíme již od roku 2012

